

LUCIAN
BOIA

CUM S-A ROMÂNIZAT ROMÂNIA

HUMANITAS

CUM S-A ROMÂNIZAT ROMÂNIA

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:
Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)
Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)
Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)
Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)
Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)
Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)
România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)
Mitul democrației (2003)
Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)
Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)
Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)
Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)
Occidentul. O interpretare istorică (2007)
Napoleon III cel neiubit (2008)
„Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)
Franța, hegemonie sau declin? (2010)
Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010)
Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)
Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)
Explorarea imaginară a spațiului (2012)
De ce este România altfel? (2012)
Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național (2013)
Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)
Balcic. Micul paradis al României Mari (2014)
Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări (2014)
Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității (editor) (2014)
Suveranii României: Monarhia, o soluție? (2014)
Maria, regina României, *Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)

LUCIAN

BOIA

CUM S-A ROMÂNIZAT ROMÂNIA

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cecilia Laslo
DTP: Florina Vasiliu, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian
Cum s-a românizat România / Boia Lucian. – București:
Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4832-7
94(498)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Considerații preliminare

FIECARE POPOR ÎȘI ARE PROPRIA EXPERIENȚĂ cu „ceilalți". Puține însă în asemenea măsură și cu asemenea intensitate precum românii. Situat într-o regiune „deschisă" și multă vreme vag structurată, actualul spațiu românesc a cunoscut o diversitate de dominații politice și de infuzii etnice și culturale. Când s-a creat România, la 1859, prin unirea celor două principate, Țara Românească și Moldova, noul stat cuprindea mai puțin de jumătate din teritoriul pe care se aflau răspândiți românii. Transilvania și celelalte ținuturi de dincolo de munți evoluaseră timp de aproape un mileniu în spațiul unguresc, apoi habsburgic, respectiv austro-ungar al Europei Centrale; românii formau o majoritate, nu însă

mult peste jumătate, alături de „minorități" consistente și, mai ales, dominante: maghiarii și germanii. Dobrogea aparținea de secole Imperiului Otoman și, rezultat al colonizărilor, avea o populație majoritar islamică. Bucovina, ruptă din Moldova și încorporată de austrieci în 1775, ajunsese, la rându-i, o regiune multietnică, populația fiind împărțită între români, ucraineni, germani, evrei. În sfârșit, Basarabia, anexată de Rusia, în 1812, tot de la Moldova, se afla în plin proces de rusificare.

Impactul „străinătății" era însă puternic și în cele două principate. Colonizări, e drept, nu s-au petrecut pe teritoriul lor, iar Imperiul Otoman, puterea suverană, a respectat principiul potrivit căruia (spre deosebire de Dobrogea sau de țările balcanice, anexate pur și simplu) musulmanii nu se puteau stabili în țările române. S-au refugiat însă la nord de Dunăre mulți creștini din Balcani: greci, bulgari, sârbi, albanezi... În genere, dat fiind faptul că românii de baștină, țărani sau boieri, aproape cu toții, nu dovedeau o înclinare prea pronunțată spre meșteșuguri și comerț, încă din Evul Mediu o bună parte dintre aceste activități au rămas în seama străinilor; orașele din Țara Românească și Moldova au fost tot timpul pline – în diverse combinații și proporții de la o perioadă la alta – de maghiari și germani, armeni și evrei, greci și bulgari... Aristocrația, de asemenea, a căpătat o accentuată componentă balcanică, îndeosebi grecească. Însuși Mihai Viteazul, marele simbol național al românilor, era fiul unei grecoaice! În epoca fanariotă, de la începutul secolului al XVIII-lea până la 1821, se petrece, la nivelul elitelor, o simbioză socială și culturală româno-grecească. Boierimea, ca și burghezia incipientă ajung să aibă o proporție însemnată de sânge grecesc. În Moldova, ca fenomen particular, se adaugă, pe tot parcursul secolului al XIX-lea, imigrarea masivă a evreilor (în principal din Galiția, apoi și din Rusia); aceștia ajung să ocupe prima poziție în sectorul meșteșugăresc și, în măsură chiar mai mare, în comerț.

Nu e nevoie să spunem mai mult pentru a înțelege reacția care a urmat. Odată cu afirmarea ideologiei naționale, scopul românilor devine acela de a crea un stat românesc și de a se „scutura", pe cât posibil, de străini. Sub acest aspect, tensiunea atinge cote înalte. Pe de o parte, de „ceilalți" era încă nevoie, și chiar mai multă nevoie ca înainte, în procesul de modernizare a societății, economiei și culturii românești; pe de altă parte, surplusul (fie și „obiectiv" și necesar) de prezență și influență străină stârnește frustrări și reacții adverse. După ce se aflaseră atâta vreme sub dominația sau sub influența altora, românii simțeau imboldul de a construi o Românie

care să fie efectiv a lor. Din această tensiune izvorăște persistentul naționalism românesc, cu latura lui pronunțat „etnicistă" și religioasă (român cu adevărat e considerat a fi românul etnic și de preferință ortodox): o înclinare pe care nu e suficient să o criticăm din perspectiva actuală a „corectitudinii politice"; istoricul, cel puțin, e dator să facă un efort de înțelegere.

Ajungem astfel la sintagma care nu și-a epuizat forța de convingere, aceea a „statului național unitar". Cu alte cuvinte, o Românie românească și o Românie *una*, fără distincții de ordin regional, pentru a înlătura orice tentație sau uneltire separatistă. Unirea Principatelor a trasat modelul întregii construcții. Sigur, erau cele două țări fondatoare – Moldova și Țara Românească –, dacă nu chiar „curat", cel puțin „aproape curat" românești. Nu e însă mai puțin adevărat că, dincolo de limba comună și de o apropiere crescândă, pe toate planurile, fiecare dintre ele își avea propria identitate istorică. De altfel, la 1859, moldovenii, mai curând decât români, preferau să-și spună moldoveni (așa cum și astăzi continuă să-și spună românii din Republica Moldova). S-a procedat însă ca și cum nici cea mai mică diferență n-ar fi existat între cele două jumătăți (nu chiar egale) ale noii Românii. Statul unitar! Urmarea, nu tocmai plăcută pentru moldoveni, a fost deplasarea masivă a centrului

de greutate spre sudul țării, în principal spre București. Până la 1859, depășită de Țara Românească în termeni demografici și economici, Moldova păstra un incontestabil primat intelectual; avea să-l piardă curând și pe acesta. Iar economic, pare să se fi instalat durabil, de atunci până astăzi, pe locul din urmă. Un sistem mai puțin centralizat ar fi permis poate o dezvoltare regională mai echilibrată. Filozofia „unitară" a rămas însă dominantă în mentalitatea politică românească.

I

Vechiul Regat

Români și străini – Excepția dobrogeană – Drepturi și discriminări – Amestecul etnic – „Școala naționalistă“ și rezistența ortodoxă – Transilvania, Bucovina, Basarabia

Români și străini

LA 1859, ROMÂNIA (numită oficial, în primii săi ani de existență, Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești) avea o populație de aproape 4 milioane de locuitori. La recensământul din 1899 se înregistrează aproape 6 milioane (5.956.690), iar la următorul, în 1912, peste 7 milioane (7.234.920)[1]. Recensămintele fac distincția între diverse categorii de locuitori, în funcție de cetățenie și de religie, nu însă și de naționalitate (și nici de limba maternă). Acestea din urmă – argumentează L. Colescu, șeful biroului statistic,

1. Datele statistice care urmează, privitoare la populația României în anii 1899 și 1912, sunt extrase din volumele consacrate recensămintelor respective: L. Colescu, *Recensământul general al populațiunii României (decembrie 1899)*, București, 1905; I. Scărlătescu, *Statistica demografică a României* (recensământul din 19 decembrie 1912), București, 1921.

cu prilejul publicării rezultatelor recensământului din 1899 – nu ar fi relevante. Relevante sau nu, rămâne totuși nedumerirea de ce nu a fost reținut și acest criteriu, odată ce chestionarul cuprindea, oricum, o serie întreagă de întrebări. Pentru a nu cădea în eroare, cercetătorul trebuie să fie vigilent. Să știe că cei care figurează drept turci nu sunt defel turci, în marea lor majoritate, ci în principal aromâni, supuși, încă, ai Imperiului Otoman. Dimpotrivă, în statistica generală (există și una aparte, privitoare la Dobrogea), turcii dobrogeni sunt înregistrați ca români. Confuzia e și mai supărătoare când vine vorba de românii transilvăneni sau bucovineni; aceștia figurează ca austro-ungari (cu excepția, firește, a celor care au renunțat la cetățenia de origine, optând pentru cetățenia românească). Ne putem apropia de o oarecare aproximare a apartenenței etnice comparând cele două rubrici: cetățenia și confesiunea. Astfel, austro-ungarii ortodocși, fără să fie neapărat români (pot fi, în principiu, și sârbi sau ucraineni), sunt cu siguranță români în mare majoritate. Complet invizibili rămân însă românii transilvăneni greco-catolici (uniți), care, la ei acasă, reprezentau aproape jumătate din populația românească. În Regat însă, confesiunea lor nu era deloc agreată (români care renunțaseră la dreapta credință!), așa că nu apare nici în datele recensământului.

De presupus că sunt incluși sub termenul generic de catolici, iar unii dintre ei, poate, cine știe, chiar printre ortodocși. Istoricul e astfel lipsit de posibilitatea de a stabili – altfel decât cu mare aproximație – numărul românilor transilvăneni (deloc mic) care trecuseră în România.

La prima vedere, România apare, așadar, ca stat național, în varianta etnicistă a națiunii, și încă de o „puritate" foarte accentuată. Nu există minorități, cei care nu sunt români fiind considerați pur și simplu „străini", și aceștia de două categorii, unii dintre ei beneficiind de cetățenia altor state, alții fiind lipsiți de orice cetățenie. Potrivit acestui sistem de clasificare, românii, în 1860, sunt estimați la 95,2% din populația totală, în 1899, rezultat al unei imigrații intense, într-o proporție ceva mai mică, 92,15%, iar în 1912, la 93,47%.

În fapt, la o privire mai aplicată, imaginea aceasta își pierde mult din aparenta uniformitate. Mai întâi, minoritățile: chiar neluate în calcul, ele există. În Dobrogea, fără doar și poate, dar aceasta e deja o problemă specifică, pe care o voi aborda separat. Sunt însă, cam peste tot, țiganii („romii", potrivit terminologiei recomandate în prezent). Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, numărul lor e estimat cam între 250.000 și 300.000, ceea ce însemna 4–5% din populația

țării[2], deloc neglijabil dacă scădem acest procent din „românitatea" globală, de 92 sau 93%. Sunt apoi ceangăii din Moldova, veniți din Transilvania, cu dialectul lor unguresc, și de confesiune catolică; catolicii înregistrați în Moldova, în număr de 65.000 (în 1899), aparțin, în mare majoritate, acestei comunități etnice și religioase (ceva mai mult de 1% din populația totală). Mai sunt, spre Dunăre, bulgari și sârbi (și chiar sate de bulgari lângă București). De asemenea, în special la orașe, unde mulți străini se asimilaseră, alții, deveniți cetățeni români, își păstraseră o anume identitate etnică și religioasă. Dintre cei 70.000 de catolici *români* înregistrați în 1899, nu toți erau ceangăi; cel puțin câteva mii aveau diverse alte origini. Figurau, tot ca români, și vreo 4.500 de protestanți, și 3.500 de armeni, și chiar 4.272 de mozaici: micul număr al evreilor naturalizați. Dar ortodocșii balcanici, deveniți deja români, erau cu siguranță mai mulți. Socotind și minoritățile din Dobrogea (și chiar adunându-i pe aproape uitații români supuși austro-ungari), am scădea procentul românilor etnici spre 85% din numărul total al locuitorilor țării.

Alături de români, trăiau în România, potrivit recensământului din 1899, destul de numeroși „străini", împărțiți în categoriile deja menționate: unii, „supuși străini", alții, „fără protecție". În 1899, față de 92,15% români, procentul lor se ridica la 3,17%, respectiv 4,68%; la recensământul din 1912, la 93,47% români întâlnim 2,89% supuși străini și 3,63% fără protecție. Dintre cei cu protecție, cei mai mulți sunt austro-ungari: 1,82% în 1899 (108.285, în cifre absolute); iar în 1912, de data asta socotiți după cele două „jumătăți" ale monarhiei vecine, 0,96% unguri (69.221) și 0,63% austrieci (45.286); am spus deja că „austro-ungari", „austrieci" sau „unguri" puteau să însemne orice altă naționalitate din dubla monarhie, inclusiv români. Chiar și așa, rămân mulți etnici maghiari care au emigrat în România. Germani (cetățeni germani) sunt 7.733 în 1899 (și 7.685 în 1912), dar componenta germană e mult mai importantă, socotindu-i laolaltă pe cei originari din Germania și pe mai numeroșii austro-ungari germanofoni.

Străinii „fără protecție" sunt în mare majoritate evrei: 85,7% dintre bărbați și 88,4% dintre femei, în 1912; restul sunt străini de tot felul care și-au pierdut cetățenia originară, inclusiv un procent surprinzător de români (8,4% dintre bărbați și 6,4% dintre femei, în 1912, cei mai mulți din Transilvania și Banat). În ce-i privește pe evrei, numărul lor a crescut constant pe parcursul secolului al XIX-lea, îndeosebi în Moldova.

2. Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 104.

La 1859, se înregistrau în Moldova 118.922 evrei, în timp ce în Muntenia erau numai 8.499, iar în Oltenia 735; la 1899, populația evreiască atinsese în Moldova numărul de 196.752 și, totodată, crescuse sensibil și în Muntenia, la 60.760, diferența rămânând totuși mare sub acest aspect între cele două părți ale țării. După 1900, o parte dintre evrei părăsesc România, așa că în 1912, în Moldova, numărul lor scăzuse la 167.590[3]. Oricum, imaginea unei Românii cu puțini „neromâni" e mult mai potrivită pentru Muntenia și Oltenia decât pentru Moldova. Procentajul din 1899 al apartenenței religioase e grăitor: în Muntenia, ortodocșii sunt 95,4%, mozaicii 2,3%, iar catolicii 1,6%; în Oltenia, respectiv 98,5%, 0,4% și 0,9%; în Moldova, în schimb, ortodocși sunt 84,2%, mozaici 10,6%, iar catolici (ceangăii și chiar unii români) 4,8%.

Discrepanța majoră se constată însă între România rurală și România urbană. Țara, privită în ansamblu, prezintă un grad relativ ridicat de omogenitate etnică (cu excepțiile menționate); mediul rural e remarcabil de omogen, aproape de „idealul" purității depline; mediul urban, dimpotrivă, e cât se poate de cosmopolit. Proporția populației citadine fiind încă foarte scăzută (doar

3. L. Colescu, *La population de religion mosaïque en Roumanie. Étude statistique*, București, 1915.

18% în 1912), structura demografică diferită a orașelor nu afectează în prea mare măsură statistica generală. Puse față în față, mediile respective conturează însă două Românii destul de diferite, chiar foarte diferite, și nu doar în plan social și cultural, ci, în bună măsură, chiar etnic. Datele care urmează privesc recensământul din 1899 și sunt cele mai complete. În orașe, față de 92,15% pe întreaga țară, românii reprezintă 68,59%; cetățenii străini sunt 12,15% și cei fără cetățenie 19,26%. Procentul cel mai mic de români îl dau orașele din Moldova: 54,55%, cei mai mulți dintre străini fiind fără cetățenie (evrei), în proporție de 39,38%. Dintre orașele principale, Iașiul ajunge să fie cel mai puțin românesc; în 1899, doar 43,93% dintre locuitorii săi sunt cetățeni români; evreii dețin majoritatea absolută: 50,78%; în anii următori numărul lor va scădea, procentul în 1912 fiind de 42,33%. Alte orașe moldovenești unde procentul evreilor depășește 50% în 1912 sunt Fălticeni, Dorohoi și Botoșani. În Muntenia, cel mai „neromânesc" oraș este Brăila, cu 58,93% români (în 1899); grecii sunt aici 8,75%, iar cei fără protecție (evrei în majoritate) 19,26%.

Să ne oprim asupra capitalei. La București, în 1899, din populația totală de 276.178 de locuitori, sunt cetățeni români 65,54% (181.009); în 1912, numărul locuitorilor se ridică la 341.321: români

240.314, străini 56.912 și fără protecție 44.084; românii atinseseră, așadar, pragul de 70%. Împărțiți după cetățenie, apar, în 1899, 37.884 austro-ungari[4], 3.845 germani, 2.013 italieni, 1.667 greci, 912 bulgari, 869 francezi..., iar potrivit religiei, 198.802 ortodocși, 40.533 mozaici, 25.692 catolici, 10.280 protestanți... Pentru a aproxima cifra (neconsemnată) a apartenenței etnice, putem așeza față în față rubricile cetățeniei și ale confesiunii. La „români", pe lângă o majoritate covârșitoare de ortodocși, aflăm și 128 de mozaici, 1.030 de catolici, 352 de protestanți și 211 armeni. La austro-ungari e mai interesant: sunt 10.966 de ortodocși, 927 de mozaici, 18.541 de catolici și 7.346 de protestanți; pe lângă o majoritate de unguri și de austrieci „veritabili", catolici și protestanți, cei mai mulți dintre ortodocși sunt cu siguranță români (eventual și unii dintre catolici, dacă vor fi fost incluși în această categorie și uniții). Până la urmă, românii etnici sunt probabil cu câteva procente mai mulți decât locuitorii înregistrați cu cetățenie română.

Plafonul străinilor e atins spre 1900, la capătul câtorva decenii de intensă modernizare a țării, și îndeosebi a segmentului citadin. Nevoia

4. Cu privire la maghiarii din capitala României: Hilda Hencz, *Bucureștiul maghiar*, ediția a II-a, Pro Universitaria, București, 2013.

de persoane calificate, în cele mai diverse domenii, înregistrează un maximum în această perioadă, așa că numeroși străini își găsesc un rost în România. Spre mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea medicilor erau străini[5]; cel mai cunoscut dintre ei rămâne Carol Davila, marele organizator al sistemului medical românesc. Pentru secolul al XIX-lea, sunt identificați vreo 125 de arhitecți care au lucrat în București; cam 75 dintre ei sunt străini, de diverse origini[6]; cele mai reprezentative edificii ale „micului Paris" aparțin unor arhitecți francezi, precum Paul Gottereau sau Albert Galeron, cel de-al doilea fiind autorul monumentului-simbol al capitalei, Ateneul Român. Spre 1900, românii învățaseră deja ce aveau de învățat, așa că devin majoritari și în profesiile în care, inițial, nu aveau deloc competențe. Străinii rămân însă în continuare destul de numeroși și, în unele domenii, încă, mai apreciați decât autohtonii.

Anuarul statistic al orașului București prezintă în detaliu, stradă cu stradă, împărțirea pe profesii și pe naționalități a locuitorilor săi în

5. Lidia Trăușan-Matu, *De la leac la rețetă. Medicalizarea societății românești în veacul al XIX-lea (1831–1869)*, Editura Universității din București, 2011, pp. 97–100.

6. Cezara Mucenic, *București. Un veac de arhitectură civilă. Secolul al XIX-lea*, Editura Silex, București, 1997.

anul 1899[7]. Doctori sunt 368 (dintre care doar 5 femei!), iar dintre ei, 277 români, 70 (aproape o cincime) evrei. Ingineri (și arhitecți), 631: români 472, francezi 27, italieni 24, austro-ungari 113, germani 39, evrei 42... Dentiști, 40, dintre care doar 10 români, 12 austro-ungari, 11 evrei... Profesori, 1.244: 858 români, 56 francezi, 141 austro-ungari, 67 germani, 78 evrei... Pictori, artiști, sculptori, 551: 246 români, 50 italieni, 129 austro-ungari, 28 germani, 56 evrei... Funcționari particulari (la diverse bănci, agenții comerciale), 4.307: români 1.678, evrei 1.696, austro-ungari 517, germani 132... Mecanici și fierari, 2.681: români 1.480, austro-ungari 877, germani 93, evrei 163; lăcătuși, 775: români 440, austro-ungari 280, germani 20, evrei 28; strungari, 196: români 90, evrei 41, austro-ungari 53...; zidari, 1.537: români 919, italieni 287, austro-ungari 203, germani 31...; pantofari și cizmari, 3.206: români 1.932, austro-ungari 837, evrei 289...; croitori, 2.650: români 1.353, austro-ungari 533, evrei 1.664, germani 30...; comercianți, 4.690: români 2.313, evrei 1.553, austro-ungari 289, greci 94, germani 51...; bucătari, 1.007: români 407, austro-ungari 559. Servitorii formează grupul cel mai numeros și, alături de dentiști, de bucătari

7. *Anuarul statistic al orașului București pe anii 1898 și 1899*, București, 1901.

și de comercianți, cel mai puțin românesc: 23.927 în total (e și grupul cel mai feminizat: 11.314 bărbați și 12.613 femei), dintre care 9.993 români, 12.474 austro-ungari (8.039 femei), 130 germani și 454 evrei. Figură simbolică în această distribuție: servitoarea unguroaică (eventual, și românca din Ardeal).

În multe domenii, străinii depășesc sensibil procentul lor din totalul populației. Italienii nu sunt decât 0,7% din populația bucureșteană; printre zidari, reprezintă însă 18,5% (în general, italienii veniți în România sunt pietrari, zidari și constructori de drumuri). Evreii, 14,5% dintre locuitori, dau 19% medici și 25% dentiști, 63% croitori, 33% comercianți... Germanii sunt reprezentați cam peste tot, cu pondere sensibil mai mare decât procentul lor global de 1,4% printre ingineri (6,2%), profesori (5,4%), mecanici (3,5%). Austro-ungarii, grupul de altfel cel mai diferențiat etnic și cultural, sunt omniprezenți...

La 1900, România se afla pe locul 2 în Europa în ce privește procentul străinilor stabiliți în țară: 79 la 1.000 de locuitori. Primul loc revenea Elveției, cu 115,6 la 1.000 de locuitori. Alte țări urmau la mare distanță după România: Danemarca – 32,7; Belgia – 31; Franța – 27,3; Austria – 20,2; Germania – 13,8; Bulgaria – 13,3; Ungaria – 12,8; Serbia – 9,7. Se dovedește astfel

marea atractivitate pe care o prezenta România în epocă.

Așadar, cum stau lucrurile? România este un stat național, satele, fără îndoială, sunt aproape cu totul românești, orașele însă (acolo unde se fabrică modernitatea românească) sunt multietnice și multiculturale. O abatere de la norma „ideală", pe care legislația, ca și statistica, încearcă să o acopere sau să o atenueze, așezându-i pe „ceilalți" în altă categorie decât cea a românilor; sunt un fel de „chiriași", țara nu e și a lor.

Excepția dobrogeană

SE ADAUGĂ ȘI CAZUL, cu totul special, al Dobrogei[8]. Nu e o provincie pe care românii să o fi primit cu bucurie, cu atât mai mult cu cât dobândirea ei, la 1878, venea împreună cu pierderea sudului Basarabiei, din nou anexat de Rusia. Era un teritoriu de margine al Imperiului Otoman, complet neglijat și slab populat, aproape un „semi-

8. Cu privire la Dobrogea, vezi masiva lucrare a căpitanului M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904. Dintre lucrările recente: Enache Tușa, *Imaginar politic și identități colective în Dobrogea*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2011.

deșert". Într-o broșură publicată chiar atunci, Dimitrie A. Sturdza schița un tablou deloc seducător, exprimând o opinie care nu era doar a lui: „o țară băltoasă, nesănătoasă și plină de friguri, cea mai nesănătoasă țară din toată Europa"; de asemenea, „una din țările cele mai sărace din Europa". Pe deasupra, ținutul acesta nedorit ar fi deranjat și arhitectura etnică a regatului: „O Românie omogenă! Aceasta este puterea țării noastre; nu avem a ne lupta în interiorul țării cu elemente eterogene. Suntem toți români, și străinii domiciliați la noi sunt în mică minoritate. Nu avem la noi lupta naționalităților"[9]. Cifra populației înainte de 1878 e greu de stabilit, estimările fiind contradictorii; probabil circa 150.000 de locuitori, poate cel mult vreo 225.000, ceea ce, raportat la suprafața de 15.000 km^2, ar însemna o densitate de 10, maximum 15 locuitori la km^2 (de comparat cu circa 40, densitatea de atunci a României, și aceasta destul de scăzută). Constanța, viitorul mare port european, era un orășel neînsemnat, cu câteva mii de suflete. Se adăuga, în șirul argumentelor defavorabile, structura etnică și religioasă a populației, cu totul diferită de cea a României. Concepută ca stat al românilor și numai al lor, România se

9. D.A. Sturdza, *Basarabia și Dobrogea* (cuvânt rostit în Senat în 28 septembrie 1878), București, 1878, pp. 17 și 22–23.

trezea cu o provincie care era în foarte mică măsură românească. Deși, cum spuneam, cifrele sunt foarte nesigure, se poate considera că, la 1878, musulmanii, turci și tătari, alcătuiau o majoritate. În logica de astăzi, Dobrogea, inclusiv partea din sud care i-a revenit Bulgariei, s-ar fi putut constitui într-un stat aparte, cu profil predominant islamic (așa cum s-au petrecut lucrurile recent în Bosnia și în Kosovo). Fapt este că mulți musulmani au părăsit atunci provincia, iar pe de altă parte s-a petrecut și o colonizare românească (în măsură apreciabilă cu „mocani" din sudul Transilvaniei), astfel încât destul de repede proporția etnică s-a modificat în favoarea românilor, profilul de ansamblu rămânând însă pronunțat multietnic. Era, se poate zice, ținând seama și de teritoriul restrâns, cel mai amestecat ținut al Europei. Peste 20 de naționalități, preciza, pe la 1900, *Enciclopedia română*, înșirându-le astfel: români, turci și tătari, bulgari, ruși, lipoveni, greci, germani, evrei, găgăuzi, armeni, italieni, țigani și, în număr mai mic, unguri, francezi, muntenegreni, albanezi, austrieci, sârbi, slovaci, englezi, polonezi, arabi...[10] La 1899, populația crescuse la 267.808 locuitori; românii, inițial minoritari, erau acum cei mai numeroși, aproape jumătate din total

10. *Enciclopedia română*, vol. II, Sibiu, 1900, p. 188.

(circa 120.000). În 1912, se atinsese cifra de 380.430 de locuitori, dintre care românii, în număr de 216.440, reprezentau deja o majoritate absolută (56,9%). Urmau bulgarii, 50.512 (13,3%), rușii, 36.331 (9,5%), tătarii, 21.383 (5,6%), turcii, 20.865 (5,5%), grecii, 9.982 (2,6%), germanii (veniți din Rusia, de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, în general ca agricultori), 7.668 (2%)... Chiar cu o majoritate românească, mozaicul etnic rămânea foarte pronunțat. La 1899, din o mie de locuitori ai Constanței, 632,8 erau români, 195,9 turci, 60,3 greci, 35,5 austro-ungari, 23,8 italieni... Cel mai cosmopolit oraș din Dobrogea și din întreaga Românie era însă Sulina (*Europolis* al lui Jean Bart): doar 296 de români la mia de locuitori, alături de 376,4 greci, 173 turci, 71,1 austro-ungari... și apoi ruși, italieni, englezi, germani, francezi...

Prin legea de organizare a Dobrogei din martie 1880, toți locuitorii provinciei care, în ziua de 11 aprilie 1877, erau cetățeni otomani căpătau automat calitatea de cetățeni români[11]. Era o soluție inevitabilă, dar care nu prea se potrivea cu filozofia etnicistă a statului român. Turcii și bulgarii din Dobrogea deveneau români, în timp ce atâția români etnici veniți din Austro-Ungaria nu beneficiau de cetățenia românească.

11. „Lege pentru organizarea Dobrogei", în *Monitorul Oficial*, 7/19 martie 1880.

Soluția s-a găsit în adoptarea unui statut provizoriu, care, ca orice provizorat, s-a prelungit destul de mult. Teoretic, dobrogenii aveau calitatea de cetățeni români, dar în fapt, potrivit legii amintite, erau încă lipsiți de principalele drepturi cetățenești: nu puteau să trimită deputați și senatori în corpurile legiuitoare ale României și nici nu aveau dreptul (întocmai ca străinii) să cumpere proprietăți rurale în România „propriu-zisă"... Toate acestea în așteptarea momentului în care provincia avea să fie suficient de românizată pentru a se asorta cu restul țării. Abia în 1909, o nouă lege (completată în 1910 și 1912) a pus capăt statutului discriminatoriu, dobrogenii participând pentru prima dată în 1912 la alegeri generale.

O complicație suplimentară a apărut odată cu anexarea Cadrilaterului, teritoriu de 7.700 km^2, cam jumătate din suprafața Dobrogei românești, situat la sud de aceasta, pe care România l-a pretins și l-a obținut din partea Bulgariei în urma celui de-al Doilea Război Balcanic, încheiat cu Pacea de la București (august 1913). Asupra Cadrilaterului nu se putea invoca nici un drept de natură etnică: era cea mai puțin românească dintre toate regiunile situate de jur împrejurul României. Potrivit recensământului bulgăresc, în preajma anexiunii, dintre cei 259.957 de locuitori, 116.324 erau bulgari, 105.765 turci, 11.734

tătari și doar 6.259 (2,4%) români[12]. Alipindu-și Cadrilaterul, Dobrogea își sporea populația de la 380.000 de locuitori la 640.000, însă asta însemna și sporirea elementului neromânesc. În timp ce în „vechea" Dobroge procesul de românizare era destul de avansat, în Dobrogea Nouă (cum i s-a mai spus Cadrilaterului) trebuia pornit aproape de la zero (și în condiții mai puțin prielnice, date fiind lipsa aproape completă a unei comunități românești și densitatea mult mai mare de populație străină în comparație cu teritoriul dobrogean căpătat de România la 1878). În acest sens, era un pas decisiv spre luarea în considerare a unei Românii „cu minorități" (în contradicție cu filozofia de până atunci a omogenității etnice), ceea ce deschidea calea spre proiectul României Mari.

Drepturi și discriminări

STRĂINII ERAU BINE-VENIȚI... cu condiția să stea la locul lor. Două „filtre" aveau menirea de a-i proteja pe români de o eventuală „invazie": dificultatea dobândirii naturalizării, pe de o parte,

12. G.A. Dabija, *Cadrilaterul bulgar*, ediția a II-a, București, 1913, p. 198.

și interdicția pentru „neromâni" de a achiziționa bunuri imobile în mediul rural (principalul izvor de „românitate"), pe de altă parte.

Nu era ușor să devii cetățean român. Potrivit prevederilor Constituției din 1866, naturalizarea se făcea doar în mod individual și prin lege (cu votul ambelor camere legiuitoare). La 1879, s-a completat articolul respectiv prin detalierea procedurii[13]. Străinul trebuia să depună o cerere de naturalizare, aducând argumente în favoarea solicitării sale (cu specificarea profesiei, a capitalului deținut etc.); i se impunea apoi să locuiască, timp de zece ani, în țară și să dovedească „prin faptele sale că este folositor ei". Erau scutiți de stagiu cei care aduceau „industrii, invențiuni utile sau talente distinse" ori „stabilimente mari de comerț sau industrie". De asemenea, cei născuți în România, din părinți stabiliți în țară, și care nu beneficiaseră, nici unii, nici alții, de vreo protecție străină. Etnicii români, supuși ai altor state, erau și ei scutiți de timpul de așteptare, având doar obligația de a renunța la „protecțiunea străină". Desigur, mulți străini nu țineau să renunțe la cetățenia lor (austro-ungară, de pildă), pentru a îmbrățișa cetățenia românească; erau, după cum am văzut, și români transil-

13. *Constituția României*, cu adaosul din 1879 la articolul 7.

văneni sau bucovineni rămași „austro-ungari" sau chiar „fără protecție". Alții și-ar fi dorit naturalizarea, dar erau descurajați de dificultățile demersului și de șansele, nu prea mari, de reușită. Cazul, îndeosebi, al evreilor rămași în mare majoritate fără cetățenie. E clar că statul român nu dorea „împământenirea" lor în masă. Însă atunci când se insistă asupra faptului că România a fost ultima țară europeană care i-a emancipat pe evrei (după Primul Război Mondial), se lasă impresia greșită că doar evreii s-ar fi aflat în această situație. În realitate, categoria celor care aveau să fie naturalizați după 1918 era mai largă, cuprinzându-i pe toți locuitorii născuți în România, însă lipsiți de protecție (e drept, cei mai mulți dintre ei, evrei).

Orașele fiind, prin natura lor, cosmopolite, cu atât mai mult străinii trebuiau ținuți departe de sate. În primul rând, nici vorbă de vreo colonizare. Singurul proiect de acest gen a eșuat în 1860. Se asociaseră câțiva mari proprietari – printre ei și influentul om politic conservator Barbu Catargiu, viitor prim-ministru – în vederea aducerii în țară a 2.500 de familii din Germania, cărora urmau să li se vândă câte 25 de pogoane de pământ pentru a întemeia gospodării-model. O dispută aprinsă în jurul acestei chestiuni a avut loc în Camera deputaților din București, avansându-se interpretări divergente

ale unui articol, încă în vigoare, al Regulamentului Organic, privitor la ce pot sau nu pot cumpăra cetățenii străini. Adversarii colonizării au avut câștig de cauză[14]. „Colonizările sunt poprite", se stipula într-o lege din 1864[15]. În sfârșit, Constituția din 1866 afirma explicit că teritoriul României „nu se poate coloniza cu populațiuni de gintă străină". (Singura excepție avea să privească Dobrogea, cu statutul său special; aici, în contextul general al colonizării, au continuat să se așeze și după 1878 coloniști germani, pe urmele celor veniți încă de prin 1840, sub regimul otoman.)

Cât privește dreptul străinilor de a achiziționa bunuri imobile, o lege promulgată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza în 1864 punea într-un fel capăt disocierii între urban și rural, dându-le posibilitatea de a cumpăra orice fel de proprietăți (deci și pământ), cu condiția ca și românii să beneficieze de drepturi similare în țările respective[16]. Discriminarea rămânea însă între străini și străini, legea incluzându-i doar pe creștini, cu excluderea, așadar, a evreilor. La

14. „Chestiunea colonizării și a coloniilor în ambele Principate", în *Anale economice*, 1861, pp. 25–33; Dionisie Pop Marțian, *Coloniștii germani și România*, București, 1860 (ediția a II-a, 1871).

15. *Monitorul Oficial*, 20 august/1 septembrie 1864.

16. *Ibidem*.

scurt timp, Constituția din 1866 făcea însă un pas înapoi, precizând că doar românii și cei naturalizați pot deține imobile rurale (prevedere inclusă și în Constituția din 1923). Constituția prevedea, de asemenea (articolul 7), că „numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea", excluzându-i astfel de la cetățenie pe evrei. Articolul a fost modificat – în 1879 –, în urma presiunilor europene; potrivit noului text, „diferențele de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturi civile și politice și a le exercita" (pe lângă evrei, intrau acum în discuție și musulmanii, deveniți supuși români, în urma anexării Dobrogei). În fapt, cum prea puțini evrei au căpătat cetățenia în urma modificărilor constituționale, ei au rămas suprareprezentați în mediul citadin, neavând acces la proprietățile rurale (îi întâlnim și la sate, dar în număr mult mai mic, ca arendași, negustori, cârciumari...).

Amestecul etnic

NICI ROMÂNII NU ERAU TOȚI, la origine, chiar atât de români. Aristocrația era foarte amestecată; de asemenea, în bună măsură, și populația orașelor.

Se petrecuse, de-a lungul generațiilor, un proces de asimilare. Balcanicii, îndeosebi, se prefăceau ușor în români, date fiind proximitatea culturală și identitatea religioasă ortodoxă. Multe dintre „marile familii" românești sunt la origine grecești: Cantacuzino, Rosetti... sau de alte obârșii balcanice, precum Ghica, cu rădăcinile sale albaneze. Mariajul tipic era între greci și români, rezultând în epoca fanariotă și chiar un timp după aceea o elită cu dublă ascendență și dublă cultură: românească și grecească. În momentul creării României, mai toți deveniseră români și erau considerați ca atare, chiar dacă din când în când, în focul vreunei polemici, li se mai imputa proveniența lor „impură": obsesia lui Eminescu, pentru care adversarii liberali nu erau decât o adunătură de „bulgăroi cu ceafa groasă" și de „grecotei cu nas subțire"; în parte, și făcând abstracție de etichetarea injurioasă, avea dreptate, însă cam la fel stăteau lucrurile cu originile și în tabăra conservatoare, pe care poetul o menaja. În fapt, și unii, și alții erau români pe deplin asimilați, indiferent de proporția de „sânge străin".

E semnificativă sub acest aspect obârșia multor personalități care au marcat cultura română. I.L. Caragiale, scriitorul român cel mai reprezentativ (alături de Eminescu), este, la origine, grec get-beget, cu o infuzie albaneză; oricum, nu

i s-a identificat nici o picătură de „sânge românesc". În cazul lui Vasile Alecsandri a circulat ipoteza – puțin probabilă – a unei origini evreiești; e însă pe deplin documentată ascendența grecească, atât dinspre mamă, cât și, parțial, dinspre tată. Alexandru D. Xenopol, primul istoric modern al românilor, e fiul unui imigrant, foarte probabil evreu, și al unei grecoaice. Iar Nicolae Iorga, recunoscut drept cel mai de seamă istoric român, se trage, pe linie paternă, dintr-un grec stabilit în Moldova în secolul al XVIII-lea, bunicul său din partea mamei fiind de asemenea grec. Ion Mincu, creatorul stilului neoromânesc în arhitectură, este sârb (sau macedonean) prin ambii părinți[17]. La rândul lui, Anghel Saligny, strălucitul inginer, constructorul podului de la Cernavodă, descinde, prin tată, dintr-o familie franceză hughenotă stabilită în Germania și

17. Pentru cazul mai puțin cunoscut al lui Ion Mincu, vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Memorie și strămoși*, Editura Albatros, București, 2002: „Genealogia familiei arhitectului Ion Mincu", p. 209, și *Cu gândul la lumea de altădată*, Editura Albatros, București, 2005: „Contribuții la genealogia și biografia arhitectului Ion Mincu", pp. 11–32. Ascendența lui Caragiale e minuțios reconstituită de Șerban Cioculescu, în *Viața lui I.L. Caragiale*, București, 1940 (și ediții ulterioare). Cu privire la familia lui N. Iorga: Barbu Theodorescu, *Contribuțiuni la cunoașterea strămoșilor lui Nicolae Iorga*, București, 1947.

dintr-o mamă poloneză. E numai o selecție! I s-au căutat, fără succes, și lui Eminescu strămoși de cele mai diverse și exotice origini (spre indignarea poetului, care el însuși abuzase, la adresa altora, de acest gen de „acuze"); rămâne doar, în ce-l privește, ciudățenia numelui – Eminovici, în forma originară –, de factură nu tocmai românească.

Toți cei amintiți sunt, fără discuție, români întru totul, fiindcă identitatea etnică sau națională nu ține de biologie, ci de cultură. Vor fi păstrat totuși, în fondul lor spiritual, câte ceva și din moștenirea generațiilor anterioare. Ne aflăm într-un mediu al diversității, nu numai între români și „străini", dar chiar între români și români, proveniți ei înșiși din surse și combinații diferite.

Se adaugă și ușurința cu care elita românească s-a dovedit capabilă să-și însușească modelele din afară. Până în prima parte a secolului al XIX-lea, a adoptat, fără rezerve, cultura grecească, apoi s-a orientat la fel de radical, și extrem de repede, spre lumea occidentală. Franceza a devenit limba saloanelor și chiar româna s-a francizat într-o măsură apreciabilă, iar Bucureștiul, până atunci un oraș de factură rural-orientală, și-a luat drept model capitala Franței, aspirând la condiția unui „mic Paris". Și Germania și-a avut adepții ei. În preajma Primului Război Mondial, practic toți membrii elitei politice și intelectuale sunt de formație culturală franceză (în majoritate) sau germană. Lumea românească aproape că se separă în două: pe de o parte, o Românie aproape încremenită în civilizația tradițională (ilustrată cel mai fidel de satul românesc), iar pe de altă parte, o Românie cosmopolită, foarte diversificată, cu străinii ei de tot felul și cu românii ei, la rândul lor, de diverse origini și cu variate orientări culturale.

„Școala naționalistă" și rezistența ortodoxă

PREA MARE ETEROGENITATE CULTURALĂ în România, considera Spiru Haret, ilustrul ministru liberal al instrucțiunii publice, autor al celei mai temeinice și mai durabile reforme din învățământul românesc. Remediul la acest gen de înstrăinare trebuia să-l ofere școala; îi revenea acesteia misiunea de a răspândi pretutindeni limba română și de a imprima valorile naționale românești. Pe scurt, *Școala naționalistă*: e titlul unei broșuri pe care o publică în anul 1907[18].

18. Spiru C. Haret, *Școala naționalistă*, extras din *Revista Generală a Învățământului*, anul II, nr. 6, București, 1907, 12 pp.

Proiectul național pe termen lung e definit aici fără echivoc: „toate naționalitățile de pe teritoriul nostru să ajungă a se contopi în una singură, care să fie rezultanta tuturor" („una singură" însemnând, evident, națiunea română). De remarcat, cel puțin, recunoașterea existenței, sub denumirea generică de român, a câtorva naționalități, invizibile în statistici, ca și în caracterizarea cam sumară a Vechiului Regat drept o țară omogenă sub raport etnic.

Sunt sate „de bulgari, de ruteni și de unguri, așezați la noi de sute de ani, și în cari cu toate acestea se întâlnesc nu puțini oameni cari nu înțeleg o vorbă românească" (să observăm că ceangăii apar aici pur și simplu ca unguri; vor fi socotiți mai târziu drept români mai mult sau mai puțin maghiarizați, de către unii autori autohtoni). „Departe de mine – se apără ministrul – gândul vreunei încercări de deznaționalizare, pe cale școlară sau altfel, a naționalităților străine care fac parte integrantă din statul român... Deznaționalizarea este un act de evoluțiune înceată, de penetrațiune și de absorbire a unui popor prin altul. Școala poate să contribuie la dânsa întru câtva; dar factorul principal este timpul, cultura mai reală și vitalitatea mai mare a unei rase față de alta."

Așadar, obiectivul final rămâne asimilarea; mersul în această direcție nu trebuie însă forțat.

Ceea ce se poate însă pretinde – în primul rând prin școală – este deprinderea peste tot a limbii române, precum și cultivarea sentimentelor de atașament față de țară. În lipsa acestor exigențe, comunitățile menționate „vor continua să formeze în mijlocul țării un fel de țară străină; străină nu numai prin limbă, ci și prin tendințe și sentimente".

O altă fațetă a problemei, nu mai puțin îngrijorătoare, se identifică în „acțiunea rea și din ce în ce mai simțită pe care o au școlile străine înființate la noi, chiar asupra copiilor de naționalitate și de limbă română". Școlile acestea, numeroase, răspundeau necesităților unei populații orășenești destul de amestecate; la ele își trimiteau copiii și mulți părinți români, din varii motive, precum mai buna învățare a limbilor străine sau disciplina mai strictă. Astfel, doar în București, la 1914, funcționau nu mai puțin de 15 instituții de învățământ catolice, cu un total de 3.942 de elevi; dintre aceștia, 1.982 erau austro-ungari, iar 905 români (după confesiuni: 1.871 catolici, 1.095 ortodocși, 226 protestanți, 750 mozaici)[19]. De aici, temerea unei posibile

19. Raymund Netzhammer, *Episcop în România*, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, vol. II, Editura Academiei Române, București, 2005, tabelele de la pp. 1485–1486.

înstrăinări a tinerilor români, inclusiv prin convertirea unora la catolicism. Printre acuzele aduse de Spiru Haret acestor școli: „limba română, dacă nu e cu totul gonită, abia are parte de un număr de ore ridicol"; „istoria și geografia țării ori nu se învață deloc, ori se prezintă mai mult spre batjocura țării. E cunoscut cazul unei călugărițe care învăța pe elevele ei că Ștefan cel Mare a fost un cap de bandiți"; „Cât despre religie, ce să mai vorbesc? Să zic că e neglesă nu e de ajuns; și dacă voi spune că copiii noștri învață că noi suntem eretici, încă nu am spus tot. Rezultatul, când nu se ajunge la conversiune pe față, este de cele mai multe ori un sentiment de adâncă aversiune și dispreț pentru religia țării...".

Pornind de la asemenea constatări, Spiru Haret s-a angajat într-un fel de *Kulturkampf*[20] românesc, intensificând inspecțiile și instituind un control riguros asupra programelor școlare. Vizate, în prima linie, au fost călugărițele institutelor „Notre Dame de Sion" din Iași, Galați și București, vinovate, peste toate, de a fi determinat și convertirea la catolicism a unor eleve. Institutele respective au fost date în judecată,

20. Lupta purtată de cancelarul Otto von Bismarck în Germania, între 1871 și 1878, împotriva influenței Bisericii Catolice.

în fața Consiliului permanent al Instrucțiunii publice, și obligate (în septembrie 1904) să se pună în regulă în privința personalului și a programei de învățământ; s-a interzis cu desăvârșire ca elevele ortodoxe să mai participe la ceremonii religioase catolice, urmând să fie conduse în fiecare duminică la slujba ortodoxă. S-a luat măsura ca să se asigure în toate școlile „neromânești", pentru elevii români, educația religioasă cu preoți ortodocși[21].

Evenimentul a fost intens mediatizat. Ortodoxia, cum se vede, devenise, în contextul occidentalizării masive, ultima linie de apărare a identității specifice românești; nu putea fi abandonată cu nici un preț.

Spiru Haret declara în Senat, la 30 noiembrie 1904: „Am căutat prin tot felul de măsuri, prin amenințări, prin inspecțiuni, să fac să intre în mintea acestor directoare datoriile lor față de minister. Și cred că, și dacă nu vor fi înțeles pe deplin ceea ce am vrut să le fac să înțeleagă, în orice caz am reușit să le fac să înțeleagă măcar în parte că nu mai merge așa, și că vine vremea când se apropie – vorba românului – funia de par; dacă până acum ne-am mulțumit cu

21. Documentele privitoare la „cazul Notre Dame de Sion": Arhivele Naționale ale României, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice, 1130–1132/1904.

corespondențe, cu ordine, cu scrisori și cu invitări, și dacă aceste ordine și invitări au fost ascultate numai în parte până acum, înțeleg ca de aci înainte să se intre cu totul în regulă; dacă nu, vom ști ce să facem pentru ca legile, regulamentele și ordinele noastre să fie executate și respectate“[22].

Presiunea se menține și în anii următori. Arhiepiscopul catolic de București, Raymund Netzhammer, îl informa pe regele Carol I, la 19 decembrie 1909, despre acțiunile în forță ale „temutului“ Spiru Haret: „Anul acesta a fost în general un an greu, și anume în ceea ce privește școlile noastre. Am avut o avalanșă de inspecții școlare și vom mai avea! La mânăstirea Pitar Moș au fost făcute inspecții și, la noviciat și la casa preoților, au fost smulse sertare etc.; la fel s-a procedat și la Sf. Iosif, la Sion și la școlile noastre de băieți! Noi, bărbații, ne mai putem apăra, dar înfricoșatele maici, ba!“[23]

Cu și mai mare neîncredere decât „străinii“ romano-catolici ajunseseră să fie priviți, în materie religioasă, românii greco-catolici (uniți). Și aceasta, în ciuda faptului că în Transilvania reprezentau o parte însemnată a populației românești, iar meritele lor în mișcarea națională

22. *Operele lui Spiru C. Haret*, vol. V, *Parlamentare, 1901–1904*, București, f.d., p. 329.

23. Raymund Netzhammer, *op. cit.*, vol. I, p. 246.

nu mai trebuiau dovedite. În Regat deranjau însă dorita omogenitate românească. Am văzut cum recensământul îi ignora pur și simplu. Exista suspiciunea că tocmai prin ei, mai curând decât prin romano-catolicii „neromâni“, ar putea fi atrași și alți români spre catolicism. Nu s-a permis ridicarea în București, până în 1909, a nici unei biserici greco-catolice, deși numărul uniților transilvăneni stabiliți în capitală era estimat a fi între 5.000 și 10.000. N-aveau decât să meargă la bisericile ortodoxe și să revină astfel la matcă! Atunci când arhiepiscopul Netzhammer a luat inițiativa construirii unei biserici pentru românii uniți, a întâmpinat o rezistență puternică din partea factorilor politici. Prim-ministrul Ionel Brătianu i-a explicat cum stau lucrurile: „Este deosebit de dureros pentru noi faptul că națiunea noastră este divizată confesional în Transilvania, cu toate că, în definitiv, ambele părți reclamă aceeași credință în aceeași formă. Cred că dumneavoastră înșivă trebuie să înțelegeți că nu putem permite să se adâncească și la noi în Regat dihonia confesională în rândul poporului. Românii din Transilvania care vin încoace la noi sunt familiarizați cu bisericile noastre ortodoxe și se consideră acolo ca acasă. Și-acum am auzit că intenționați să construiți pentru românii greco-catolici sau pentru uniți, cum se mai spune, o biserică deosebită. Biserici

latine puteți construi din partea mea oricâte doriți, dar trebuie să vă spun în mod hotărât că nu ne-ar conveni deloc construirea unei biserici româno-unite!“[24]

Până la urmă, biserica s-a înălțat, fiind sfințită pe data de 19 decembrie 1909. Însă atitudinea discriminatorie față de uniți nu poate să nu ducă cu gândul la ceea ce se va întâmpla câteva decenii mai târziu, în 1948, când Biserica Greco-Catolică a fost pur și simplu desființată de către autoritățile comuniste.

Transilvania, Bucovina, Basarabia

ÎN PREAJMA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL, trăiau în afara României, în ținuturile care i se vor alipi în 1918 – Transilvania (în sensul larg al termenului, incluzând și Banatul, Crișana și Maramureșul), Bucovina și Basarabia –, între 4 și 4,5 milioane de români (imprecizia sumei explicându-se prin nesiguranța datelor privitoare la Basarabia), risipiți pe o suprafață ceva mai mare ca a Regatului român și reprezentând ceva mai mult de jumătate din totalul populației regiunilor respective; de comparat cu cei peste 7 mi-

24. *Ibidem*, pp. 230–231, însemnarea din 15 iulie 1909.

lioane de locuitori ai României înregistrați în 1912.

Transilvania (în accepția extinsă la care m-am referit) cuprindea numărul cel mai mare al românilor aflați sub stăpânire străină: 2.827.419, potrivit recensământului maghiar din 1910; de precizat că în acest caz era luată în considerare nu naționalitatea, ci limba maternă (sau de comunicare)[25]. Românii (mai precis vorbitorii de limbă română) reprezentau în momentul respectiv 53,7% din populația Transilvaniei; maghiari (în sensul de vorbitori de limbă maghiară) erau 31,6%, iar germani 10,7%. Criteriul limbii folosite amplifica rubrica „maghiarilor“, în care maghiarilor etnici li se adăugau și populația evreiască, vorbitoare în mare majoritate de maghiară (3,5% din populație), de asemenea țiganii, care nu apar nici ei înregistrați distinct, precum și frânturi din alte naționalități. Nu înseamnă că un asemenea criteriu ar fi incorect; până la urmă, opțiunea culturală nu e mai puțin semnificativă decât originea. Politica de maghiarizare dădea oricum roade; procentul maghiarilor sau

25. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910 évi Népszámlálása* (recensământul maghiar din 1910), vol. I, Budapesta, 1912; *The History of Transylvania* (coordonatori Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, András Magyari), vol. III, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2010, p. 508.

al celor care vorbeau ungurește crescuse de la 25,2%, în 1880, la 29,5%, în 1900, și la 31,6%, în 1910. Românii rezistau însă destul de bine, apărați în bună măsură și de identitatea lor religioasă distinctă. La scara întregii Ungarii, pierderi masive în favoarea elementului maghiar au avut germanii și slovacii. Procentul populației românești în Transilvania s-a dovedit destul de stabil: 54,9% în 1880, 55% în 1900, 53,7% în 1910 – o ușoară scădere spre sfârșit, însă doar relativă, fiindcă în cifre absolute numărul românilor a crescut cu 145.000 de locuitori din 1900 până în 1910.

Ușor majoritari în ansamblu, românii dispuneau de o majoritate mult mai consistentă în mediul rural, cei mai mulți dintre ei fiind țărani. Reversul medaliei era prezența foarte scăzută în orașe. Maghiarii (socotindu-i printre ei și pe evrei) și germanii alcătuiau cea mai mare parte a populației citadine (și, implicit, a categoriilor sociale „netărănești": aristocrația, burghezia, clasa de mijloc în genere, muncitorimea...). Românii îi depășeau doar în puține orașe mici, cu câteva mii de locuitori (Orăștie, de exemplu). La Cluj, din 60.808 locuitori, maghiari erau 50.704, români – 7.562; la Târgu-Mureș, din 25.517, maghiari – 22.790, români – 1.717; la Timișoara, din 72.555, germani – 31.664, maghiari – 28.552, români – 7.566; la Arad, din 63.166, maghiari – 46.085, români – 10.279; la Oradea, din 64.169, 58.421 maghiari (mulți dintre ei, evrei), români – 3.604. Ceva mai bun procentul românilor la Sibiu (care era și sediul Mitropoliei ortodoxe): din 33.489 locuitori, 16.832 germani, 8.824 români, 7.252 maghiari. Și, încă și mai bine, dar tot minoritari, sunt reprezentați la Brașov: din 41.056 locuitori, 17.831 maghiari, 11.786 români, 10.841 germani.

În ceea ce privește Bucovina[26], datele sunt incerte cu privire la raporturile demografice în momentul anexării ei de austrieci (1775). Punctul de vedere românesc este, firește, acela al unei majorități românești: 60% români, față de 33% ruteni, potrivit unei sinteze recente. Cert este că în perioada „austriacă", din 1775 până la 1918, peisajul etnic s-a diversificat considerabil, în special prin așezarea în provincie a unui număr important de germani și evrei (și maghiari, într-o proporție mult mai mică). Pe de altă parte, numărul rutenilor l-a depășit pe cel al românilor – de fapt, precizându-se două zone oarecum distincte: Bucovina de Nord, cu majoritate ruteană (ucraineană), Bucovina de Sud, cu majoritate românească. La 1910, populația – socotită

26. Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece. Aspecte etnodemografice și confesionale, 1774–1918*, Editura Civitas, Chișinău, 2003; anexe statistice, pp. 239–270.

după limba de comunicare – se împărțea astfel: total – 794.929 de locuitori; ruteni – 305.101 (38,4%); români – 273.254 (34,4%); germani – 168.851 (21,2%)... Luând însă în considerare statistica confesională, apare numărul de 102.919 mozaici (12,9%), ceea ce înseamnă că cei mai mulți dintre vorbitorii de limbă germană erau evrei. Ca și în Transilvania, românii trăiau în majoritate la sate. La Cernăuți, capitala provinciei, se înregistrau, în 1910, 85.458 de locuitori; 41.360 (48,4%) dintre ei erau de limbă germană (evrei, cei mai mulți: 28.613, respectiv 32,8% din ansamblul locuitorilor); rutenii apar în număr de 15.254 (17,8%), iar românii sunt 13.440 (15,7%), fiind depășiți chiar de polonezi – 14.893 (17,4%). Și la Suceava, vechea capitală a Moldovei, germana (6.449 de vorbitori) ajunsese să fie mai bine reprezentată decât româna (3.667). Românii erau majoritari în două orașe mai mici: Câmpulung și Vatra Dornei. În total, din populația citadină de 161.664 de locuitori, românii atingeau numărul de 34.676, puțin peste o cincime.

Basarabia, în momentul anexării sale de către Imperiul Rus în 1812, avea o populație alcătuită în marea majoritate din români (moldoveni): 86%. Colonizările și, îndeosebi începând din partea a doua a secolului al XIX-lea, acțiunea sistematică de rusificare au modificat mult proporțiile. Recensământul din 1897 înregistra 1.936.012

locuitori, dintre care doar 47,6% rămăseseră români, alături de 19,6% ucraineni, 11,8% evrei și 8% ruși... Desigur, informațiile furnizate de autoritățile rusești au stat întotdeauna sub un semn de întrebare. Reluând datele aceluiași recensământ, istoricii români au ajuns la un rezultat destul de diferit, partea populației românești ridicându-se la 56%: o diferență de aproape 10 puncte și o majoritate absolută în locul uneia relative[27]. E de presupus că destui români vor fi fost înregistrați ca ruși, cu sau fără acceptul lor; de altfel, pentru unii era valorizant să se declare ruși – cazul boierimii basarabene, în cea mai mare parte complet rusificată spre sfârșitul perioadei (până și Constantin Stere, un mare patriot român, care a trecut în România în 1892, mărturisea că în momentul acela abia vorbea românește). Însă nici metodologia „românească“ de a-i întoarce pe toți, indiferent de opțiunea lor culturală, la etnia de origine nu este cea mai recomandabilă; un român rusificat (dacă e rusificat cu adevărat, nu doar în hârtiile

---

27. Varianta „rusească“ a recensământului: Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare, 1918–1930*, Humanitas, București, 1998, pp. 111–112; varianta „românească“, la Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, ediția a III-a, Cernăuți, 1923, pp. 304–305. Comparație între cele două variante, la Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, București, 1941 (nouă ediție, Chișinău, 1998).

funcționarilor) deja este rus, nu mai e român. Așa cum, invers, au devenit români o mulțime de balcanici stabiliți în România. În aceste condiții, când multe persoane nu mai au o identitate etnică și culturală „absolută", e imposibil de decis asupra unor cifre exacte. Ceea ce se poate spune este că românii reprezentau, de departe, comunitatea cea mai numeroasă, supusă însă unei eroziuni accentuate, în principal prin rusificarea elitelor. Se mențineau mai bine la sate. Orașele erau de cultură rusească și cuprindeau de asemenea un mare număr de evrei. La Chișinău – după datele aceluiași recensământ din 1897 – majoritatea populației era împărțită între 45,9% evrei și 27% ruși.

Spațiul „românesc" din afara Regatului României nu era, așadar, românesc pur și simplu, ci doar majoritar românesc, românii depășind cu puțin jumătate din numărul total al locuitorilor, iar „ceilalți", laolaltă, apropiindu-se și ei de jumătate. Se adăuga pecetea „străină" pusă asupra românilor înșiși: elita basarabeană era rusificată, iar elita românească din Transilvania și Bucovina, deși își menținuse bine identitatea românească, se pătrunsese totodată de spiritul Europei Centrale, deosebindu-se astfel, într-o măsură apreciabilă, de elita Vechiului Regat, cu rădăcinile ei balcanice și cu înclinarea pronunțată spre cultura franceză.

II
România Mare

Stat național unitar? – Recensământul din 1930 – Românizarea prin școală – Români și români – Spre o purificare etnică?

Stat național unitar?

LA 1918, ROMÂNIA își schimbă înfățișarea. Alipirea, pe rând, a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei îi sporește de peste două ori teritoriul și populația (de la 137.000 km² la 295.000 km², și de la 7,235 de milioane de locuitori în 1912, la 18 milioane, înregistrați în 1930). Aproape toți românii se află acum între hotarele aceluiași stat; alături de ei însă, și un evantai foarte larg de minorități. Potrivit recensământului din 1930, românii etnici reprezentau 71,9% din populația întregii țări. Aproape trei locuitori din zece erau, așadar, „minoritari".

„Stat național unitar": așa este definită țara în Constituția adoptată în 1923, sintagmă care nu apărea în Constituția din 1866 (cu modificările ulterioare), deși Vechiul Regat era „mai național", în sensul etnic românesc, decât România Mare. S-ar zice că tocmai relativul deficit de

omogenitate națională a îndemnat la folosirea unui termen menit să-l compenseze.

În istoriografia românească, unde are încă în bună măsură curs ideea de secol XIX a unei istorii menite, mai presus de orice, să justifice drepturile naționale, statul național unitar român pare ceva de la sine înțeles. Dacă până și Constituția îl proclamă! Publicată sub egida Academiei Române, deci învestită *teoretic* cu cea mai mare autoritate științifică, recenta istorie a românilor caracterizează România Mare ca fiind *„de fapt și de drept*, stat național unitar constituit din teritoriile locuite dintotdeauna de români“[1].

Desigur, nu lipsesc argumentele de natură să susțină o asemenea formulare. În România Mare, românii sunt majoritari aproape peste tot (exceptând totuși nordul și sudul Basarabiei, nordul Bucovinei, Cadrilaterul și „ținutul secuiesc“ din Transilvania). Minorități sunt multe, dar limitate, fiecare, la o anume parte a țării; liantul general îl reprezintă exclusiv populația românească. În ceea ce privește structurile instituționale ale țării, aici nu mai e nimic de discutat: România Mare preia filozofia centralizatoare a Vechiului Regat; nici vorbă de acceptarea individualităților regionale.

1. *Istoria românilor*, vol. VIII (ed. Ioan Scurtu), Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 6.

Aceste individualități există totuși, și ele sunt ușor de observat. Nu se poate anula printr-o trăsătură de condei o întreagă evoluție istorică. Nici românii nu sunt identici, de la o regiune la alta. Iar minoritățile, foarte diverse, accentuează și mai tare diferențele. Provinciile alipite sunt mai puțin românești decât România privită în totalitate. „Ceilalți“ sunt între 40 și 50% în Transilvania și Basarabia, depășind chiar pragul de 50% în Bucovina și în Dobrogea (socotind și Cadrilaterul). Unele minorități au reprezentat până la 1918 elementul dominant (maghiarii în Transilvania, germanii în Bucovina, „rusofonii“ în Basarabia) și, chiar dacă în România Mare toți aceștia și-au pierdut primatul politic, au rămas în continuare mai bine situați în genere decât românii în plan economic și chiar cultural. De altfel, e caracteristic faptul că, până la sfârșitul perioadei, românii, majoritari în ansamblu, rămân minoritari în orașe.

Discursul istoric „oficial“ continuă să insiste asupra atitudinii cu totul corecte pe care ar fi avut-o românii față de minoritari. Se poate citi tot în *Istoria* editată de Academia Română: „în general, oficialitățile române au adoptat o atitudine pozitivă față de minorități... Unele legi favorizau în mod vădit minoritățile“[2].

2. *Ibidem*, p. 60.

Se poate constata, e drept, o anume moderație în politica minoritară a României interbelice, până spre sfârșitul anilor '30. Nici nu se putea altfel într-un stat construit pe principii liberale și democratice (chiar dacă imperfect aplicate). Se impunea și constatarea că minoritățile nu erau simple „anexe", ele marcau puternic profilul etnic și cultural al regiunilor alipite. Românii câștigaseră bătălia numărului, însă aproape la limită. Minoritarii alcătuiau blocuri prea puternice, cu deosebire în mediul urban și în multe sectoare economice, pentru a putea fi dislocați cu ușurință. România mai era legată și de „tratatul minorităților" pe care îl semnase – chiar dacă nu de bunăvoie – odată cu ansamblul tratatelor de pace.

Ar fi însă naiv să ne închipuim că prima grijă a „statului național unitar român" ar fi fost protecția minorităților. Am avea atunci de consemnat o nepotrivire curioasă cu însuși conceptul de „stat național". Proiectul urmărit era, în primul și în primul rând, românizarea unei Românii care, în raport cu condiția ideală a statului național, număra prea mulți neromâni și se caracteriza, în plus, printr-o diversitate de influențe străine revărsate chiar asupra românilor din ținuturile recent alipite. Erodarea minorităților și procesul de unificare culturală sunt fe-

nomene care s-au produs pretutindeni în statele naționale, fie prin aplicarea unei politici sistematic îndreptate spre acest scop, fie pur și simplu în mod obiectiv, prin lenta, dar fatala dizolvare a minorităților în masa majoritară. Franța, în multe privințe model avansat de democrație, a înghițit cu totul minoritățile, transformându-i în francezi pe toți cetățenii săi (majoritatea, în vremea Revoluției Franceze, nici nu vorbeau franțuzește). În Finlanda – altă democrație model –, suedeza, vorbită doar de câteva procente din populație, e a doua limbă oficială a țării (în logică finlandeză, maghiara ar putea fi limbă oficială în România); acest lăudabil comportament democratic nu poate ascunde faptul că numărul vorbitorilor de suedeză a scăzut la jumătate pe parcursul ultimului secol. Națiunea macină minoritățile și tinde spre omogenizare; să nu fim ipocriți și să ne prefacem că doar în România lucrurile s-ar petrece altfel.

Cel mai bun mijloc de a eluda problemele delicate este, evident, acela de a nu vorbi deloc despre ele. O masivă istorie a Transilvaniei a fost publicată recent la Cluj. Sunt trei volume: ultimul se oprește la 1918! O sinteză într-un volum lasă la prima vedere speranța unei aduceri la zi; într-adevăr, un ultim capitol se intitulează „Transilvania după 1920". În fapt, sunt doar

câteva pagini și vagi considerații aproape fără nici o legătură cu subiectul anunțat[3]. Să înțelegem că 1918 a însemnat pentru Transilvania „sfârșitul istoriei"?

Recensământul din 1930

SPRE DEOSEBIRE DE VECHIUL REGAT, unde cetățenii români nu apăreau împărțiți pe naționalități, iar „neromânii" erau fie cetățeni străini, fie „fără protecție", după 1918, în România Mare, locuitorii provinciilor alipite devin cetățeni români, de diverse naționalități, în vreme ce, în Regat, cei „fără protecție", evrei în bună măsură, capătă la rândul lor cetățenia română, cu condiția de a se fi născut în țară (decretul-lege din 30 decembrie 1918).

O radiografie extrem de detaliată – sub toate aspectele – a României Mari e dată de recensământul din decembrie 1930, probabil cel mai

3. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, András Magyari (coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, 3 vol., Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003–2008 (și în versiune engleză: *The History of Transylvania*); Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013.

profesionist din câte s-au făcut vreodată în România (coordonat de renumitul statistician Sabin Manuilă)[4].

Populația totală: 18.057.000 de locuitori. Mediul urban: 3.632.000. Mediul rural: 14.421.000. O primă constatare: România rămâne și în anii interbelici o țară pronunțat agrară și rurală (80% din populație).

Etnici români: 71,9%, în total. Oltenia e provincia cea mai românească: 97,5%. Urmează Muntenia: 93,4%; orașele din Muntenia prezintă însă în continuare o notă cosmopolită, procentul românilor scăzând în mediul citadin la 82,3%. La București sunt 639.000 de locuitori; dintre ei, români etnici – 77%, evrei – 11%, maghiari – 4%, germani – ceva mai mult de 2%. În Moldova, românii sunt 89,8%, însă în mediul urban doar 70,8%, evreii reprezentând aici 23,1% (la Iași, din totalul de 103.000 de locuitori, românii sunt 61%, evreii – 34%). Dobrogea are o populație mult mai amestecată; românii sunt majoritari în vechea Dobroge românească, dar rămân, în ciuda colonizărilor, net minoritari în Cadrilater: pe

4. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, publicat de Sabin Manuilă, 9 vol., București, 1938–1941. Vezi și „Populația României", în *Enciclopedia României*, vol. I, 1938, pp. 133–160. De asemenea, Sabin Manuilă, *Aspects démographiques de la Transylvanie*, București, 1938, și *La population de la Dobroudja*, București, 1939.

ansamblul regiunii, ponderea lor atinge 44,2%, fiind urmați de bulgari, cu 22,8%, și de turci, cu 18,5%.

În Transilvania (ansamblul teritoriului de „peste munți"), românii se situează la 57,8%, ungurii la 24,4%, germanii la 9,8%, evreii la 3,2% (potrivit subdiviziunilor regionale, în Transilvania propriu-zisă sunt 57,6% români, 29,1% unguri, 7,9% germani, 2,4% evrei; în Banat, 54,3% români, 10,4% unguri și 23,8% germani – de remarcat aici numărul mare de germani și, invers, prezența mai redusă a maghiarilor; iar în Crișana-Maramureș, românii sunt 60,7%, ungurii 23,1%, germanii 4,8%, iar evreii 6,4%).

Comparația – firească – cu recensământul maghiar din 1910 trebuie să țină seama de faptul că acesta a luat în considerare limba vorbită, spre deosebire de recensământul românesc la care ne referim, pentru care criteriul prim nu este limba, ci naționalitatea. Evreii, care figurau practic cu toții la „maghiari" (în sensul de vorbitori de limbă maghiară), sunt înregistrați acum separat. Se adaugă și faptul că vreo 200.000 de maghiari părăsiseră Transilvania în urma unirii cu România. E dubla explicație a diminuării procentului „maghiar" de la 31,6% la 24,4%.

Față de 1910, sporul elementului românesc în populația urbană a Transilvaniei este sensibil: de la 17,6% în 1910, la 35% în 1930 – spor

determinat, pe de o parte, de românizarea administrației și a diverselor instituții, iar pe de altă parte de fenomenul firesc al migrației dinspre mediul rural, majoritar românesc, principala sursă de alimentare a populației citadine. Totuși, chiar și așa, după cum se vede, românii rămân încă minoritari în orașele transilvănene; procentul maghiarilor este în 1930 de 37,9%, al germanilor de 13,2%, al evreilor (în majoritate, tot de cultură maghiară) de 10,4%. Câteva exemple: Cluj – 100.844 de locuitori (47.689 maghiari, 34.895 români, 13.062 evrei); Brașov – 59.232 de locuitori (23.269 maghiari, 19.372 români, 13.014 germani); Sibiu – 49.345 de locuitori (21.598 germani, 18.620 români, 6.521 maghiari); Timișoara – 91.580 de locuitori (27.807 germani, 27.652 maghiari, 24.217 români, 7.171 evrei); Oradea – 82.687 de locuitori (42.630 maghiari, 22.412 români, 14.764 evrei).

Transilvania este nu numai multietnică, ci și multiconfesională, deosebirile religioase manifestându-se nu doar de la o etnie la alta, ci și în interiorul aceleiași etnii. Maghiarii sunt fie catolici, fie reformați; germanii, luterani (sașii) sau catolici (șvabii); românii, ortodocși sau greco-catolici. Transilvania propriu-zisă e singura provincie românească în care românii nu sunt majoritar ortodocși: 31,1% dintre ei aparțin Bisericii Greco-Catolice, iar 27,7% celei Ortodoxe.

În Bucovina, românii au doar o majoritate relativă; bine și așa, s-ar zice, dat fiind că, înainte de Unire, majoritatea relativă o dețineau rutenii. Acum, la 1930, românii reprezintă 44,5%, rutenii 27,7%, evreii 10,8%, germanii 8,9%... Inversarea – cu diferențe sensibile – a raportului dintre români și ruteni ține probabil mai mult de metodologia recensămintelor decât de evoluțiile reale. La 1910, criteriul fiind limba de comunicare, s-au înregistrat și destui etnici români ca vorbitori de ucraineană; la 1930, dimpotrivă, mai multe persoane cu dublă identitate se vor fi declarat români. O oarecare neconcordanță se manifestă încă între etnie și limbă, în defavoarea românilor: dacă români etnici se declară 44,5%, vorbitori de română nu sunt decât 41,1%; rezultă că aproape o zecime dintre români continuau să se exprime de preferință în ucraineană.

Ca în toate provinciile alipite, și în Bucovina, românii, în ciuda sporului înregistrat, rămâneau minoritari în mediul urban: doar 31,9% dintre orășeni. La Cernăuți, din cei 112.427 de locuitori, români erau 30.367, germani – 16.359, ruteni – 11.130, iar evrei (cei mai numeroși, în genere de cultură germană) – 42.592.

În sfârșit, Basarabia: 56,2% români; ruși – 12,3%; ucraineni – 11%; evrei – 7,2%; bulgari – 5,7%; găgăuzi – 3,4%. Sunt și germani, în număr de 81.000 (2,8%), colonizați la scurt timp după

anexarea rusească a Basarabiei în 1812[5]. În mediul urban, românii, tot minoritari: 31% (ruși – 27,1%, evrei 26,8%). La Chișinău, din 114.896 de locuitori, 48.456 români, 19.631 ruși, 41.065 evrei. Limba rusă, ca limbă de comunicare și de cultură, depășea încă sensibil ponderea etnică a rușilor (31,6% în mediul urban, față de 30,1% pentru limba română).

Integrarea minorităților în statul național s-a desfășurat anevoios și a fost destul de limitată. În această privință, lipsa de abilitate a autorităților românești s-a combinat cu refuzul multor minoritari, care s-au trezit de la o zi la alta într-o țară și în mijlocul unei culturi de care nu se simțeau legați în nici un fel. În 1930, din totalul locuitorilor „minoritari", peste 50% nu știau încă românește. Procentul „neromânilor" știutori de română cobora în județele Hotin și Cetatea Albă din Basarabia la 27%, respectiv 31%, iar în Transilvania la 14,4% în județul Ciuc și 13,2% în Odorhei.

În principiu, într-un stat național, minoritățile devin părți ale națiunii respective, odată ce există o singură națiune. Cei mai mulți dintre minoritari însă – în orice caz cei din provinciile alipite – erau departe de a se simți români, și

5. Despre istoria germanilor din Basarabia: Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*, Editura Cartier, Chișinău, 2014.

nici românii nu-i considerau ca fiind români. Erau percepuți mai curând ca „străini", iar fidelitatea lor față de statul român era pusă adesea sub semnul întrebării. O neîncredere reciprocă: și dinspre români spre minoritari, și dinspre minoritari spre români.

Peste toate, mulți români erau deranjați de faptul că, într-un stat proclamat național, cea mai mare parte a economiei se afla pe mâini „neromânești". O statistică oficială din 1938 prezintă apartenența firmelor individuale comerciale și industriale. Din totalul de 229.042, erau românești 48,49%, în timp ce 31,14% aveau proprietari evrei, iar 20,37% aparțineau altor minoritari. Muntenia și Oltenia (cu 76,95%, respectiv 92,55%) erau singurele regiuni cu economie majoritar românească. În Moldova, românii dețineau 40,65%, iar evreii 56,12%. Partea românească era în Basarabia de 17,61%, în Bucovina de 14,65%, în Transilvania de 36,15%, în Banat de 47,36%, în Crișana-Maramureș de 21,22%[6].

Să mai constatăm – pentru a încheia defilarea seriilor statistice –, în ciuda proiectului unificator, deosebirile accentuate de nivel cultural între diversele părți ale țării. Știința de carte oferă un indicator interesant. Potrivit datelor din 1930, sunt alfabetizați 57% dintre locuitorii României (trecuți de 7 ani): unul dintre ultimele

6. *Enciclopedia României*, 1938, vol. IV, p. 360.

locuri printre țările europene. În interiorul acestui procentaj, deosebirile sunt însă mari de la o categorie la alta: 77,3% știutori de carte în mediul urban, 51,3% în mediul rural; 69,2% dintre bărbați, 45,5% dintre femei, în ansamblu; 84,5% dintre bărbați și 70,3% dintre femei în mediul urban; 64,9% dintre bărbați și 38,7% dintre femei în mediul rural. În ceea ce privește repartiția teritorială, se individualizează trei zone: Vechiul Regat, cu procente între 50% și 60% (Oltenia – 49,5%; Muntenia – 57,6%; Moldova – 57%, Dobrogea – 52,9%), Transilvania, sensibil deasupra, cu procente între 60% și 70% (Transilvania propriu-zisă – 68,3%; Banat – 72%; Crișana-Maramureș – 61,5%), ca și Bucovina (65,7%); și, în sfârșit, mult sub linie, Basarabia, cu numai 38,1%. De remarcat că în Transilvania sunt și cele mai mici diferențe de ordin cultural între bărbați și femei, iar în Basarabia, dimpotrivă, cele mai accentuate. Recordul știutorilor de carte îl deține județul Brașov, cu 86,9%, urmat de județul Sibiu, cu 85,2%.

Românizarea prin școală

ȘCOALA E INSTRUMENTUL PRIM al oricărei construcții identitare: națiune sau minorități. De aceea, politica școlară a României interbelice oferă cea mai bună ilustrare a drepturilor acordate

diverselor naționalități, dar și a limitelor acestora, ca și a strategiilor guvernamentale de a retrage cu o mână ceea ce se acordase cu cealaltă.

La nivel universitar, rezolvarea a fost simplă și radicală. Cele două universități neromânești, Universitatea maghiară din Cluj și Universitatea germană din Cernăuți, au fost imediat românizate. În România Mare, întregul învățământ universitar s-a făcut în limba română, cu un corp profesoral alcătuit, cu foarte puține excepții, doar din români etnici. Studenții sunt, desigur, de toate naționalitățile, dar și în această privință se iau măsuri în anii '30 pentru restrângerea efectivelor universitare, cu favorizarea etnicilor români (un număr fix de locuri, examene de admitere pretinzând și buna cunoaștere a limbii române). Fapt este că ponderea studenților minoritari scade constant pe parcursul respectivului deceniu. Sub acest aspect, evreii reprezentau „marea problemă". În anul universitar 1933/1934, deși deja în scădere, dădeau încă 14% din numărul total al studenților (față de 4% cât reprezentau în populația țării, dar corespunzător ponderii lor, de 13,6%, în populația urbană). În 1937/1938, numărul studenților evrei scăzuse la 8%. Maghiarii în universități sunt 3,5% în 1933/1934 și sub 3% în 1937/1938 (de raportat la proporția populației maghiare de 7,9%), iar germanii (4,1% din populație) scad în aceeași perioadă de la 1,9% la 1,6%, ceea ce înseamnă că și unii, și ceilalți ajunseseră să-și formeze elitele într-o anumită măsură în afara României[7].

În schimb, în învățământul preuniversitar de stat, atât primar, cât și secundar, au existat școli, respectiv secții, cu limbi de predare ale diverselor minorități. Școli primare de acest gen au fost multe, acolo unde prezența semnificativă a populației minoritare o pretindea. Însă mult mai puține gimnazii și licee. În primii ani după 1918, intenția părea a fi ca fiecare naționalitate să-și aibă propriile școli medii susținute de stat. La Cernăuți, de pildă, școlile s-au împărțit după naționalități: Liceul nr. 1 (și alte două școli) pentru români, Liceul nr. 2 pentru germani, Liceul nr. 3 pentru evrei, Liceul nr. 4 pentru ruteni, Liceul nr. 5 pentru polonezi (plus alte două școli pentru toate naționalitățile). În câțiva ani, dintr-un motiv sau altul, liceul polonez a dispărut, iar celelalte s-au românizat, rămânând cu propria limbă de predare doar liceul german. În Basarabia, românizarea a fost aproape completă; rusa a dispărut ca limbă de predare; a mai rămas o școală medie germană la Sărata („capitala" comunității germane basarabene, alcătuită din 80–90.000 de persoane). În Transilvania, inițial,

7. Date extrase din *Anuarul statistic al României, 1939 și 1940*, „Studenții înscriși în universități și școli speciale după neam în anii 1933/34–1937/38", pp. 292–293.

au fost mai multe gimnazii, licee sau secții cu limba de predare maghiară ori germană. S-au împuținat însă de-a lungul anilor. Constantin Kirițescu, directorul învățământului secundar, constata în 1925: „Tendința elevilor maghiari este sau de a frecventa școalele confesionale maghiare, sau, în cazul când se înscriu la liceul de stat, să frecventeze secția română. Din această cauză, secțiunile maghiare sunt incomplete și pe cale de dispariție. Astăzi există secțiune maghiară completă la Liceul Em. Gojdu din Oradea-Mare și secțiuni necomplete la liceele din: Arad, Petroșani, Salonta, Gheorgheni, Târgu-Mureș, Turda, Satu Mare, Sighet, Carei Mari"[8]. Într-o anchetă din 1938 mai figurează (printre liceele de băieți) ca unități distincte doar liceul german din Timișoara și secția maghiară de la Liceul „Gojdu" din Oradea[9].

Maghiarii și germanii preferau, într-adevăr, să frecventeze propriile școli particulare (confesionale), chiar dacă întreținerea lor presupunea un efort financiar suplimentar, și pentru comunități, și pentru familii. Încă o dovadă de neintegrare: socoteau școala românească drept prea

8. *Anuarul învățământului secundar din România pe anul 1924–1925*, București, 1925; „Introducere" de Constantin Kirițescu, pp. VI–XV.

9. Arhivele Naționale ale României, Ministerul Educației Naționale, 581/1938, vol. I–III.

românească, chiar acolo unde se preda în maghiară sau germană (dar, pe lângă limba și literatura română, geografia, istoria românilor și educația civică se învățau de asemenea în românește și, firește, într-un spirit mai românesc decât în școlile confesionale). În școlile primare de stat, apar înscriși 87.110 elevi de etnie maghiară în 1930/1931 și 112.760 în 1937/1938; în școlile primare particulare, numărul lor, în anii respectivi, era de 74.037, respectiv 57.473. Germanii, în școlile primare de stat, 54.088 în 1930/1931, 54.036 în 1937/1938; în școlile primare particulare, 42.587, respectiv 42.388. Cum se vede, cei mai mulți dintre minoritari frecventează școlile primare de stat. Raportul se inversează însă la nivelul învățământului secundar. La școlile secundare ale statului sunt înscriși 3.645 de maghiari în 1930/1931 și 4.655 în 1937/1938; la școlile secundare particulare numărul lor este de 7.609, respectiv 8.151. Germani sunt la școlile statului, în aceiași ani, 2.614, respectiv 3.683, iar la școlile particulare, 4.433, respectiv 6.317 (dintre celelalte minorități, ucrainenii și rușii nu dispun de un sistem propriu de învățământ particular; puținele școli „neromânești" din Bucovina și Basarabia sunt cele germane și, în câteva cazuri, evreiești)[10]. Cum se vede, „statul național

10. *Anuarul statistic al României, 1939 și 1940*. Vezi și Gidó Attila, *School Market and the Educational Institutions*

unitar" nu reușea să se manifeste pe deplin în materie de învățământ.

O decizie care a stârnit nemulțumiri a fost aceea de a nu permite înscrierea la școli sau secții minoritare decât a celor care aparțineau în mod incontestabil minorității respective. Măsura viza, evident, spargerea monopolului cultural al etniilor cândva dominante, ale căror limbă și cultură depășeau perimetrul propriei naționalități. Evreii, de pildă, se maghiarizaseră în Transilvania și se germanizaseră în Bucovina. Acum nu se mai puteau înscrie la o școală ungurească, fiindcă erau evrei, nu unguri. La Liceul „Gojdu" din Oradea, de pildă, toți elevii evrei apar înscriși la secția română, deși exista o secție maghiară, iar ei proveneau cu toții din familii de cultură maghiară. Și germanii (șvabii) bihoreni și sătmăreni, în parte maghiarizați, au fost ajutați să se „regermanizeze"; după ce trecuseră de la școala germană la școala maghiară, au revenit acum la școala germană. Formularea memorabilă îi aparține lui Valeriu Braniște: „Noi nu vrem să românizăm pe șvabi, ci vrem să-i germanizăm"[11]. Evident, se considera că și ro-

in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2011.

11. Francisc Kräuter, „Germanii din Banat", în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918–1928*, vol. I, Cultura Națională, București, 1929, p. 646.

mânii maghiarizați trebuiau să redevină români. Uneori decizia fiind luată, simplu, pe baza numelui. Un nume de factură românească părea a fi suficient pentru a-i interzice cuiva să se înscrie la o școală ungurească[12]. Într-adevăr, o bună parte dintre unguri aveau diverse alte origini, mai apropiate sau mai îndepărtate, ceea ce nu-i împiedica însă de a fi devenit totuși unguri; în mod corect, s-ar fi cuvenit ca fiecare individ să aibă dreptul de a decide în privința propriei identități.

Expresia deplină a politicii centralizatoare și uniformizatoare este atinsă de fiecare dată sub guvernările liberale. În fond și Constituția din 1923, cu sintagma „stat național unitar", este opera Partidului Național Liberal. În materie de învățământ, rolul pe care îl jucase Spiru Haret, înaintea Primului Război Mondial, îl are acum Constantin Angelescu, ministru al instrucțiunii publice în toate guvernele liberale, din 1918 și până în 1937.

Iată o circulară, de-a dreptul senzațională, a Ministerului Instrucțiunii Publice adresată, în

12. Alexandru Pteancu, „Învățământul particular și minoritar din Transilvania", în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918–1928*, ed. cit., vol. II, p. 1123: „alături de limba maternă și de religie, numele este un foarte prețios document pentru stabilirea originii, mai cu seamă când acest nume e străin, și când se știe că în era maghiară, mulți străini au adoptat nume ungurești".

februarie 1923, tuturor școlilor de stat din Basarabia. Se arată aici că, în cei patru ani trecuți de la Unire, învățătorii și profesorii au avut timp suficient să învețe limba română, beneficiind și de cursuri de vară organizate în acest scop. În consecință, „nici un învățător, institutor, profesor și maestru de orice categorie nu va mai putea să se folosească de limba rusă, ci numai de limba română în predarea lecțiunilor, în conversație cu elevii, în cancelarie și în tot cuprinsul școlii. Se va mai putea discuta în limba rusă doar cu părinții elevilor, și asta strict în cazul când aceștia nu cunosc limba română". Se specifica în încheiere că „orice abatere de la această dispoziție va fi aspru pedepsită"[13].

În Transilvania cu greu s-ar fi putut merge atât de departe. Basarabia părea însă potrivită ca teren de încercare!

În fapt, pe teren, situația era ceva mai complicată decât în circularele ministerului. Chiar mai târziu, pe la mijlocul anilor '30, numeroase rapoarte pun în evidență situații contradictorii. Sunt învățători, în Transilvania sau Basarabia, care au învățat bine românește, alții însă n-au învățat mai deloc, iar elevii lor așijderea. „Învățământul primar de stat din județul Odorhei –

13. Arhivele Naționale ale României, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 232/1923, f. 32.

se arată într-un asemenea raport, adresat ministrului – se găsește în mâinile învățătorilor maghiari, care formează majoritatea absolută a membrilor corpului didactic primar" și „continuă opera de maghiarizare"[14]. Se întocmesc liste după liste cu învățătorii care nu știu bine românește și care, în consecință, urmează a da noi examene. Uneori rapoartele se bat cap în cap; greu de spus în ce măsură reflectă strict starea lucrurilor, sau dacă intervine aici și gradul diferit de exigență al inspectorilor. Astfel, în județele Orhei și Soroca nu sunt învățători care să nu cunoască limba română, în schimb sunt mulți în această situație în Ismail și Cahul (liste cu 49 de învățători dintr-un județ și 10 din celălalt)[15]; cum vor fi aplicat aceștia din urmă faimoasa circulară din 1923?

Bilanțul românizării prin școală (și al românizării în general), întocmit în august 1935 de Ministerul Instrucțiunii Publice, exprimă o totală dezamăgire[16]. Nu s-a făcut suficient, situația s-a schimbat prea puțin și – culmea nereușitei – sunt zone în care continuă deznaționalizarea românilor, în loc să se manifeste fenomenul invers: populația „continuă a se înstrăina, cu toată

14. *Ibidem*, 249/1934, f. 29.
15. *Ibidem*, 90/1934, ff. 221–223.
16. Biblioteca Academiei Române, manuscrise, arh. Constantin Angelescu, II ms. 8.

munca depusă în cei 16 ani de la unire". Accentul e pus pe Transilvania, cu specificarea că „Ministerul Instrucțiunii are aceeași preocupare și față de regiunile deznaționalizate din Bucovina, Basarabia și Dobrogea ca față de regiunile din Transilvania". Și plouă cu exemple de români deznaționalizați, comunități întregi (în județul Mureș, 87 de localități cu asemenea familii, dintre care 16 cu peste 50 de familii; în județul Odorhei, 148 de localități, dintre care 46 cu peste 50 de familii – și așa mai departe). „Deznaționalizații" sunt și ei împărțiți în două categorii: unii și-au uitat limba, dar sunt conștienți de originea lor și aparțin în continuare uneia dintre confesiunile românești (ortodoxă sau greco-catolică); alții nu mai au conștiința originii și țin de Biserica ungurească (am zice, în altă logică decât cea a raportului din 1935, că aceștia sunt până la urmă maghiari pur și simplu!). Ministerul se gândește și la un program de acțiune: noi școli primare și noi biserici românești, mai ales în secuime, numirea de „români deznaționalizați" în posturi administrative, colonizări, aducerea din alte regiuni a unor comercianți și industriași români... Până una-alta, se organizează o consfătuire pe această temă, la Casa Școalelor, pe data de 19 noiembrie 1935. Printre participanți, Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică, remarcabil

profesionist, dar și naționalist ardelean. Sunt două regiuni și două probleme distincte, spune el: granița de vest și secuimea. Abordările trebuie să fie diferite. „Problema Graniței de Vest este purificarea acestei granițe pe o zonă de 100 km, și nu se poate face decât prin extirparea elementului unguresc." Va trebui colonizată zona, chiar prin schimb de populație, aducând români din Ungaria. Sună crud și, cel puțin din perspectiva actuală (știind unde aveau să ducă asemenea îndemnuri), foarte îngrijorător: purificare, extirpare... Pe de altă parte, continuă Manuilă, „atitudinea față de secui să fie mai conciliantă, căci va aduce, după cum e firea acestora, mai înclinată spre ce-i românesc, o asimilare treptată, cu asentimentul lor. Nu trebuie o politică de agresiune, ci de asimilare pacifică". Oricum, extirpare sau asimilare, maghiarii urmau să dispară. Să ținem seama, desigur, de distanța de la vorbe la fapte; lucrurile, în ceea ce-i privește pe unguri, n-aveau să se petreacă așa. Deocamdată, concludent era eșecul politicii de românizare.

Referitor la secui, se dezvoltă în anii respectivi o întreagă mitologie. Mulți dintre ei, poate cei mai mulți, n-ar fi de fapt secui, ci, la origine, români, așadar români „secuizați". Însuși N. Iorga, cu autoritatea sa, susține asemenea teză (*Începuturile și motivele deznaționalizării în secuime*, 1936). E o întreagă bibliografie pe

această temă, ca specialist în chestiune afirmându-se G. Popa-Lisseanu, mai cunoscut altminteri ca editor al unei colecții de izvoare medievale privitoare la istoria românilor; sub titlul *Originea secuilor și secuizarea românilor*, înșiră tot felul de dovezi, apelând până și la „analiza sângelui". O abordare similară se constată și în cazul rutenilor bucovineni, văzuți și ei, într-o anumită măsură, ca „români rutenizați".

Și presa e un bun indicator al ponderii și persistenței culturilor minoritare. În 1920 sunt consemnate în Transilvania 82 de ziare și reviste publicate în limba maghiară, 50 românești și 36 germane. În 1929, presa românească trecuse pe primul loc, cu 236 de titluri, dar se înmulțiseră și publicațiile maghiare și germane: 189, respectiv 70.[17]

E lesne de observat că minoritățile nu erau privite toate la fel. În Transilvania, evident, ungurii apăreau ca adversari. Mult mai bine văzuți erau germanii, fiindu-le iertată vechea aroganță (multă vreme, românii fuseseră ținuți în afara zidurilor orașelor săsești), în virtutea unui recunoscut rol civilizator și a poziției lor ca element de echilibru între români și maghiari. Și ger-

17. *Anuarul general al României Mari*, 1920–1921, vol. I; Emanoil Bucuța, „Statistica publicațiilor periodice din Transilvania", în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918–1928*, ed. cit., vol. II, pp.1291–1304; Gidó Attila, ed. cit., p. 13.

manii din Bucovina și Basarabia aveau o imagine mai bună decât rușii și rutenii (ceea ce am observat și în politica școlară, mai îngăduitoare față de germani, deși și aceștia ajung să se plângă de românizarea treptată a școlilor). În Dobrogea, mai ales în Cadrilater, principalii concurenți rămâneau bulgarii; turcii, dimpotrivă, erau mai curând simpatizați, reprezentând și ei un factor de echilibru, în lipsa căruia Cadrilaterul ar fi ajuns să aibă o majoritate bulgărească.

Evreii înfățișează un caz aparte. Li se imputa – dinspre opinia naționalistă – acapararea unei bune părți din economia românească. Se adaugă la aceasta și crescânda lor influență ideologică. Spre deosebire de celelalte mari grupuri minoritare, insuficient integrate în ansamblul societății românești, li se putea „reproșa", dimpotrivă, o prea accentuată integrare (cel puțin celor din Regat). Se exprimau românește, se adresau în chip firesc compatrioților români și deveniseră importanți formatori de opinie, controlând o parte semnificativă a presei (grupul *Adevărul–Dimineața*). Dacă, în elita intelectuală de obârșie românească, balanța înclina spre dreapta naționalistă, intelectualii evrei, în majoritatea lor, se situau pe poziții de stânga, inclusiv comuniste, și promovau o cultură cosmopolită. Ar fi reprezentat astfel un ferment de disoluție în societatea românească. Se anunțau, pentru ei, vremuri grele.

Români și români

SE TRECE REPEDE în istoriografia românească peste distincțiile regionale; o persistentă mitologie a „unității" încă își spune cuvântul, în bună măsură. E un fel de superstiție: să nu fragmentăm România, nici măcar vorbind despre trecut! La 1918, deosebirile erau considerabile, nu numai între români și minoritari, ci și între români și români. S-ar putea spune că un anume gen de „românizare" s-a aplicat și asupra românilor din ținuturile alipite, în scopul de a-i alinia la profilul definit de Vechiul Regat[18]. Într-adevăr,

18. Dificultatea integrării provinciilor recent alipite în România Mare este o problematică tratată de regulă în afara României! Pentru ansamblul problemei: Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare, 1918–1930*, Humanitas, București, 1998 (ediția americană cu titlu mai explicit: *Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press, 1995). Pentru Basarabia: Alberto Basciani, *La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania, 1918–1940*, Aracne, Roma, 2005 (ediția a II-a, 2007). Pentru Bucovina: Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens, 1918–1944*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2001. Pentru Transilvania: Florian Kührer-Wielach, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg*, De Gruyter Oldenbourg, München, 2014.

intelectualii români din Basarabia erau în bună măsură rusificați; iar transilvănenii, în ceea ce-i privește, chiar dacă își păstraseră nealterată identitatea românească, se simțeau mai aproape de spiritul Europei Centrale decât de „balcanismul" de pe celălalt versant al Carpaților. Unirea o doriseră cu toții, dar nu doriseră cu toții același fel de Românie. Sperau să beneficieze, cel puțin până la mai accentuata armonizare instituțională și culturală, dacă nu de o autonomie extinsă, măcar de un grad semnificativ de descentralizare administrativă. Considerau, de asemenea, de un bun-simț politic elementar ca deciziile privitoare la noua organizare a țării să fie luate și cu participarea lor. Or, n-a fost deloc așa. În Basarabia, Sfatul Țării și-a încetat existența în noiembrie 1918, și astfel s-a încheiat scurta perioadă de autonomie a provinciei. În aprilie 1920, guvernul Averescu a dizolvat Consiliul Dirigent al Transilvaniei, pe neașteptate și fără vreo justificare; cu asta, „autoconducerea" transilvană a luat sfârșit. În 1923, noua Constituție a fost votată de un parlament liberal, fără să aibă vreun cuvânt de spus celelalte partide, inclusiv cele „regionale". Numeroși „regățeni", nu întotdeauna printre cei mai competenți și mai onești, au trecut în noile provincii, în diverse instituții ale statului: o administrație românească nu tocmai de natură să entuziasmeze!

Iată două documente semnificative:

La șase ani după Unire (așadar, în 1924), un grup de senatori și deputați, reprezentând majoritatea aleșilor basarabeni, reuniți în jurul lui Pantelimon Halippa, redactează un memoriu de o severitate impresionantă, scopul urmărit fiind acela de a semnala „situația disperată a provinciei“[19]. E denunțat un „regim opresiv și împilator“, caracterizat prin arbitrar și teroare. „De șase ani, Basarabia este cârmuită într-un fel în care nu mai pot fi cârmuite astăzi nici coloniile negre din Africa.“ Concluzia: „Regimul actual din Basarabia nu mai poate dăinui, Basarabia nu mai poate, nu mai dorește să-l tolereze“.

Este demersul unor patrioți români, nicidecum al unor adversari ai României. Contextul politic nu e, desigur, indiferent. Este perioada în care oamenii politici din opoziție se întreceau în a denunța „tirania“ liberalilor aflați la putere. Dar, dincolo de ceea ce poate fi o notă de conjunctură sau de exagerare, se află indubitabil și realitatea unei administrații nu prea competente și destul de abuzive. Basarabia a fost tratată cu o supărătoare lipsă de considerație față de provincia aflată efectiv pe cea mai de jos treaptă socială și culturală dintre toate provinciile României (și unde mai putea fi invocată și primejdia bolșevică, de altfel cât se poate de reală, date

19. Arhivele Naționale ale României, Fond Pantelimon Halippa, dosar 116.

fiind proximitatea Uniunii Sovietice și revendicările teritoriale ale acesteia).

Al doilea document este *Memorandul românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crișana, Satu-Mare, Maramureș) prezentat M.S. Regelui Carol II în 15 decembrie 1938*[20]. Semnatari: Iuliu Maniu, alături de 50 de membri marcanți, toți ardeleni și bănățeni, ai Partidului Național Țărănesc. Ținta primă a memoriului e dictatura regală, supusă unei critici severe. Partea a doua se concentrează însă asupra Transilvaniei, denunțând modul în care a fost tratată într-o Românie excesiv de centralizată (plângerile și acuzele fiind detaliate într-o anexă de „Reflecțiuni și note explicative“). După dizolvarea Consiliului Dirigent, guvernele care s-au succedat „au umplut funcțiunile politice și administrative cu elemente străine de împrejurările locale și de cetățenii acestor ținuturi... Metodele de exploatare fără scrupul, o goană neastâmpărată după îmbogățire a sateliților, întovărășită de imoralitate și corupțiune sfidătoare, au rănit sentimentul

20. Textul *Memorandului* și al anexei sale explicative (alături de alte documente lămuritoare), în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Consiliul Securității Statului, D 006912, ff. 212–217, 221–271 și 283–303. Documentul a fost publicat în 2001 de Sabin Gherman, sub titlul: Iuliu Maniu, *Patria de lux. Memorandul românilor din Transilvania...*

public al provinciei, odinioară sub raportul moral sănătoasă până la austeritate. Cu scurta întrerupere a guvernărilor național-țărăniste, Ardealul și Banatul au fost aruncate într-o atmosferă cu totul contrară concepției lor de viață".

O urmare a acestor stări de lucruri ar fi fost declinul economic care i-a afectat îndeosebi pe români. „Am slăbit elementul românesc și l-am întărit pe cel minoritar, mai având și ponosul că l-am persecutat." O discriminare – de proporții – în privința ocupării funcțiilor publice este ilustrată prin cifre: „ardelenii și bănățenii sunt nesocotiți în mod sistematic, nu numai în ce privește întreg teritoriul țării, ci chiar pe teritoriul provinciilor". Exemple nenumărate: la Înalta Curte de Casație și Justiție, din 94 de magistrați, doar 9 ardeleni și bănățeni; la Consiliul Legislativ, 4 din 36; în corpul diplomatic, 18 din 197; la Ministerul de Finanțe, doar 6 din 137 de funcționari... și așa mai departe. Dar chiar în Transilvania și Banat sunt numai 278 de magistrați originari din ținuturile respective, în timp ce 439 sunt veniți din Vechiul Regat. Aceeași impresie de „colonizare" ca în Basarabia, chiar dacă mai puțin acută decât acolo.

Dictatura regală e acuzată de a fi mers încă mai departe în ceea ce privește centralizarea. „Ardealul și Banatul au primit înfățișarea de ținuturi sub ocupație." „Astăzi întreg personalul

instituțiilor centrale din București care lucrează în Ardeal și Banat este recrutat din Vechiul Regat", inclusiv cei 23 de colonei, numiți prefecți ai județelor.

Iarăși trebuie luat în seamă și contextul. Ne aflăm în 1938, atunci când Iuliu Maniu și adepții lui se simt îndepărtați de pe scena politică și marginalizați. O oarecare exagerare a „nedreptăților" poate fi avută în vedere. Rămâne totuși esențialul. Nici Transilvania, nici Basarabia (aceasta din urmă într-o și mai mare măsură) n-au fost tratate „la egalitate" cu Vechiul Regat.

Să mai spunem că regele a refuzat să-i primească pe „memorandiști" (tot așa cum împăratul Franz Joseph refuzase să-i primească pe memorandiștii din 1892)?

Dacă vrem o verificare și din alte surse, nu lipsesc textele care oferă o perspectivă similară. Până și un ardelean liberal (specie ceva mai rară), ca Emil Dandea, deputat și primar la Târgu-Mureș, se disociază de propriul partid, aflat încă la putere, atunci când, în toamna anului 1928, înfățișează „nemulțumirile Ardealului", într-un discurs rostit în Camera Deputaților[21]. Și Dandea,

21. „Nemulțumirile Ardealului și chestiunea minoritară", discurs rostit de Emil Dandea în Camera Deputaților (31 octombrie și 1 noiembrie 1928), în volumul *Un om pentru Târgu-Mureș: Emil A. Dandea*, Fundația Culturală „Vasile Netea", Târgu-Mureș, 1995.

ca mai târziu Maniu, denunță „invazia" de persoane de nu prea bună calitate venite din Regat: „ca să primim slabi ofițeri sau funcționari în retragere, ori persoane expulzate din politică sau din funcțiile de prin alte părți, aceasta nu ne convine". Din exemplele pe care le dă, privitoare la județul Mureș, ar rezulta, paradoxal, că minoritarii erau până la urmă mai bine protejați, prin însăși condiția lor recunoscută de minoritari, decât românii transilvăneni, cărora, ca români, li se preferau adesea românii din Regat; astfel, din 41 de magistrați și procurori din județ, 23 erau din Vechiul Regat, 11 minoritari și numai 7 români ardeleni...

Alcătuită din bucăți disparate, România a fost supusă unui proces de omogenizare, tocmai în vederea sudării părților ei componente. Tensiunile deveneau astfel inevitabile între centrul „centralizator" și provinciile dornice să-și păstreze identitatea, în interiorul unității românești. Teama „centrului" că regionalismul ar putea genera separatism nu s-a dovedit însă întemeiată. Nu deficitul de unitate, ci intervențiile din afară au condus la pierderile teritoriale din anul 1940.

Spre o purificare etnică?

LA CAPĂTUL PERIOADEI INTERBELICE – așadar, după două decenii de la crearea României Mari – sentimentul românilor, cel puțin al naționaliștilor, care își făceau griji pe această temă, este acela al unui eșec al politicii de românizare. Minoritățile nu pierduseră prea mult din ponderea lor inițială. Rămâneau majoritare în orașele ținuturilor alipite și continuau să dețină o bună parte din bogăția națională. Unii le vedeau chiar ca fiind în plin avânt. Responsabilii României sunt de-a dreptul orbi, atrăgea atenția Mircea Eliade. Chiar nu observă cum sârbii se consolidează în Banat, ungurii în Transilvania, ucrainenii în Bucovina și Basarabia, bulgarii în Dobrogea și evreii într-o bună parte a țării?[22] Adevărat sau mai puțin adevărat, ceea ce contează în raporturile interetnice este până la urmă mai puțin realitatea, cât percepția.

Odată cu ascensiunea ideologiilor naționaliste și a regimurilor totalitare (a nazismului în mod deosebit), concepția etnicistă a națiunii capătă avânt într-o bună parte a Europei. Se manifestă tot mai mult convingerea că minoritățile nu sunt asimilabile, rămân corpuri străine în interiorul

22. Mircea Eliade, „Piloții orbi", *Vremea*, 19 septembrie 1937.

națiunii. Cu alte cuvinte, puritatea etnică a națiunii pretindea „eliminarea" celor de „alt sânge".

Soluția cea mai la îndemână părea a fi schimbul de populație[23]. Grecia și Turcia oferiseră modelul clasic al acestei rezolvări, prin Convenția de la Lausanne, încheiată în 1923 (cu câteva luni înainte de semnarea Tratatului de pace de la Lausanne), în urma războiului greco-turc din 1921–1922, pierdut în chip dezastruos de Grecia. În total, 1.342.356 de greci au părăsit Turcia (cei mai mulți încă înainte de semnarea acordului), în timp ce 354.647 de turci au trecut din Grecia în Turcia (nu erau cuprinse în acord Constantinopolul și Tracia orientală). Pierderea majoră a fost a grecilor, care până atunci formau majoritatea pe mai multe porțiuni de pe litoralul Asiei Mici.

Înainte de a intra la rându-i în logica purificării etnice, România a fost atinsă de deciziile altora. Primul episod i-a privit pe turcii dobrogeni. Nu a fost un schimb de populație, ci un transfer unilateral (și voluntar: a plecat cine a dorit), prevăzut în Convenția româno-turcă din 4 septembrie 1936. Inițiativa a pornit din partea turcă, fiindcă, în ceea ce-i privește pe români, nu

23. Dimitrie Gherasim, „Schimbul de populații între state", *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, București, 1943.

turcii erau cei dintâi de care ar fi dorit să se debaraseze (dimpotrivă, erau mai curând bine văzuți și considerați un element etnic de echilibru). Ar fi urmat să emigreze din Dobrogea (incluzând Cadrilaterul) 117.000 de turci; datele disponibile în 1943 arătau că până atunci plecaseră vreo 70.000 de musulmani (turci și tătari). Cei mai mulți din Cadrilater, unde erau mai numeroși. Date mai precise, din anii anteriori, până la 1938 inclusiv, dau cifra de 51.859 de musulmani plecați (turci 46.305, tătari 5.554), dintre care, în cele două județe, Constanța și Tulcea, rămase României, un număr de 5.194 de turci și 4.572 de tătari (reprezentând mai mult de un sfert din populația musulmană)[24].

În 1939–1940, Germania i-a retras pe etnicii germani din teritoriile care aveau să intre sau intraseră deja sub dominație sovietică, în urma Pactului Ribbentrop–Molotov: 12.000 din Estonia și Letonia, 45.000 din Lituania, 135.000 din partea ocupată de sovietici a Poloniei. A urmat, în toamna anului 1940, transferul germanilor din Basarabia (între timp anexată de Uniunea Sovietică), în număr de peste 93.000, și, în paralel, al celor din Bucovina de Nord (în jur de 44.000). La 22 octombrie 1940, Germania a încheiat o

24. Sabin Manuilă, *La population de la Dobroudja*, ed. cit., pp. 151–156.

convenție și cu guvernul român privind repatrierea populației germane din Bucovina de Sud și Dobrogea. Au plecat astfel, din Bucovina rămasă românească, aproape 55.000 de germani, iar din Dobrogea, 14.500. De precizat că principala zonă de colonizare germană de pe teritoriul României, Transilvania (sașii) și Banatul (șvabii), nu a fost afectată în nici un fel, rămânând în afara acestei operații de regrupare etnică.

Cedarea Cadrilaterului către Bulgaria, prin Tratatul de la Craiova din 7 septembrie 1940, a împins și România în practica schimbului de populații. Ironie a istoriei, se sugerase nu cu multă vreme înainte posibilitatea unui schimb de populații prin evacuarea bulgarilor din Cadrilater și aducerea aici a minoritarilor români din Bulgaria[25]. Acum, lucrurile se petreceau invers, în defavoarea românilor. Au fost retrași românii din Cadrilater, puțin peste 100.000 de persoane, și, în schimb, au plecat în Bulgaria bulgarii din Dobrogea, ceva mai mult de 60.000 de oameni. N-au mai fost plecări voluntare, ci un schimb obligatoriu, care n-a mai ținut seama în nici un fel de opțiunile personale. Într-un timp foarte scurt, Dobrogea se românizează în chip radical,

25. Constantin Brătescu, „Populația Cadrilaterului între anii 1878 și 1938", în *Analele Dobrogei*, vol. II, 1938, p. 201.

pierzându-și în bună măsură diversitatea etnică, trăsătură definitorie, timp de secole, a acestei regiuni: bulgarii dispăruseră, ca și germanii, iar turcii și tătarii se împuținaseră.

Între timp, prin cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord (în urma ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940), România pierduse vreo două milioane de români, dar și un număr însemnat de minoritari, îndeosebi ucraineni, ruși și evrei. Numeroși basarabeni, intelectuali în primul rând, s-au refugiat în România; alți intelectuali, mai ales dintre tinerii cu vederi „regionaliste", au preferat să rămână pe loc, ceea ce ilustrează încă o dată relativul eșec al statului român în această provincie (dar și o subestimare naivă a pericolelor care îi pândeau într-un stat totalitar, față de care mult hulita administrație românească putea să pară un regim de-a dreptul ideal; unii dintre ei au ajuns în Siberia, fără prea multe formalități)[26].

La 30 august 1940, în urma „arbitrajului" germano-italian, a fost cedată Ungariei partea de nord-est a Transilvaniei, aproximativ 43% din întreaga suprafață a regiunii. Era decupajul cel mai potrivit pentru a aduna majoritatea populației maghiare (aproape un milion dintr-un

26. Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*, Cartier, Chișinău, 2014.

milion și jumătate), dar, chiar și așa, românii aflați în teritoriul anexat de Ungaria rămâneau mai numeroși decât ungurii. Sursele românești dau un procent de 50,2% români, 37,1% maghiari, 5,7% evrei și 2,8% germani (e drept, numărul românilor tot crescuse; potrivit recensământului din 1930, raportul era atunci de 48,7% români, 42% maghiari și 4,2% evrei; maghiarii preferau însă să evoce propriul lor recensământ din 1910, care ar fi dat 51,4% maghiari – de fapt, vorbitori de maghiară – și doar 42,2% români)[27]. Un număr însemnat de români s-au refugiat din teritoriul cedat Ungariei în România; până la 1 ianuarie 1943 sunt identificați 195.000[28] în această situație (în felul acesta, maghiarii aveau toate șansele să devină cu adevărat majoritari!).

În România astfel amputată, s-a efectuat un nou recensământ în aprilie 1941[29]. Populația

27. În ceea ce privește „variabilitatea" datelor demografice referitoare la Transilvania de Nord, vezi și importanta colecție de documente sovietice din epocă: *Problema transilvană. Disputa teritorială româno-maghiară și URSS, 1940–1946, Documente din arhivele rusești*, sub redacția lui Onufrie Vințeler și Diana Tetean, ediție de T.M. Islamov și T.A. Pokivailova, Eikon, Cluj-Napoca, 2014, în principal pp. 93, 198, 258–259.

28. *Românizarea. Înfăptuiri 6 decembrie 1941–6 decembrie 1942*, București, 1943, p. 111 și anexa 31.

29. *Recensământul general al României din 6 aprilie 1941. Date sumare provizorii*, București, 1944.

totală era acum de 13.535.757. Procentul românilor crescuse considerabil: 87,4% (consecință a pierderii atâtor regiuni cu pondere însemnată a minorităților). Maghiari rămâneau 3% (puțin peste 400.000), germani 4% (542.000). Celelalte minorități sunt cuprinse la rubrica „alții": 5,6%, simplificare cu evidentă motivație ideologică, sau, mai clar spus, antisemită, pentru a nu fi menționați explicit evreii, care reprezentau o bună parte a categoriei respective; numărul evreilor era de fapt de 302.000, ceea ce însemna 2,2% din populație (înaintea cedărilor teritoriale, populația evreiască se ridica la 765.000; în Basarabia, Bucovina de Nord și Ardealul de Nord locuiau mai mult de jumătate dintre ei).

Agresați de alții și supuși unor discriminări brutale în ținuturile ocupate, nici românii – sau, mai corect spus, statul român și instituțiile sale sub regimul Antonescu – nu s-au comportat mai binevoitor cu minoritățile rămase în seama lor. Purificarea etnică devenise politică de stat în România și un proiect pe termen lung. Principalele victime sunt evreii, afectați deja de legislația antisemită adoptată spre sfârșitul domniei lui Carol II, la 9 august 1940, prin care erau excluși din instituțiile statului și din numeroase alte funcții și profesii. Vizați, cu deosebire, aveau să fie cei din Basarabia și nordul Bucovinei (recuperate în 1941 odată cu intrarea în război

împotriva Uniunii Sovietice), acuzați, în bloc, de a fi pactizat cu invadatorul sovietic. Numărul celor uciși, fie în execuții sumare, fie îndurând mizeria lagărelor din Transnistria, este apreciat între un minimum de 120.000 de persoane și cifra maximă care urcă la 270.000. Pe de altă parte, evreii din Transilvania de Nord (peste 100.000), supuși autorităților ungare, au sfârșit, cei mai mulți dintre ei, în lagărele de exterminare. Tot din Basarabia și Bucovina, un număr nedefinit de evrei și-au găsit scăparea retrăgându-se odată cu armata sovietică. O anchetă, realizată de Congresul Mondial Evreiesc și de comunitățile evreiești pe parcursul anului 1946, aprecia la 428.000 numărul evreilor din România. La începutul anului 1940 erau circa 765.000. Așadar, au dispărut aproape jumătate[30].

Și țiganii au cunoscut deportările în Transnistria, unde au fost trimiși vreo 25.000 (cam 10% din numărul total); jumătate dintre deportați au pierit. În ansamblu însă, populația țigănească și-a păstrat drepturile cetățenești, mulți au luptat pe front, ca și românii. Persecuția s-a îndreptat împotriva țiganilor nomazi și a celor considerați a reprezenta un pericol social[31].

Guvernul Antonescu a înființat și un subsecretariat de stat al „românizării și colonizării". În materie economică, românizarea s-a concretizat mai cu seamă în spolierea averilor evreiești. Colonizarea viza scopuri mărețe; după cum se exprima subsecretarul de stat Titus Dragoș, nici mai mult, nici mai puțin decât „dublarea hotarelor geografice și istorice cu granițe de puternică viață românească, zid viu, de nepătruns"[32]. Șeful „românizării" relua de fapt spusele mareșalului Antonescu: „Vreau, la granițe, să fac ca pe timpul lui Ștefan cel Mare: să pun coloniști, care să fie o garanție pentru țară... Granițele noastre trebuiesc întărite cu români aduși de prin Oltenia, din Teleorman, din Gorj, să fie români din acei cari sunt dârzi și rezistenți în lupta cu greutățile vieții"[33] (iată-i desemnați și pe românii cei mai de ispravă! Despre ardeleni

30. Vezi tabelele privind evoluția populației evreiești, în *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație* (volum coordonat de Nicolae Cajal și Hary Kuller), ediția a II-a, Editura Hasefer, București, 2004, pp. 148 și 159–160. Pentru o privire de ansamblu: Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, Editura Hasefer, București, 1998.

31. Viorel Achim, *op. cit.*, pp. 136–148.

32. Titus Dragoș, „Cuvânt premergător", în *Românizarea*, ed. cit., p. 3.

33. *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, ediție întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, vol. VI, București, 2002, p. 320 (ședința din 13 martie 1942).

și bucovineni, mareșalul face adesea afirmații mai puțin măgulitoare). Până una-alta, acțiunea de colonizare s-a mărginit la așezarea în Bucovina și Basarabia a unor refugiați din Cadrilater.

Ce s-ar fi întâmplat însă dacă evenimentele n-ar fi luat, destul de repede, un curs diferit, defavorabil Germaniei și aliatei sale, România? E de presupus că românizarea, ca și evacuarea „celorlalți" ar fi mers mai departe. Într-un fel sau altul, România s-ar fi „debarasat" de evrei, adică și de cei care fuseseră „menajați" într-o primă etapă. Dar nu numai de evrei. Intenția de a-i expulza pe ucrainenii din Basarabia și Bucovina e clar exprimată de Antonescu, preocuparea rămânând aceea de a nu-i vârî în aceeași oală pe ucrainenii „pursânge" și pe românii rutenizați: „Trebuie să facem un efort foarte mare, ca să readucem la matcă pe românii noștri înstrăinați. Opera de românizare făcută în ultimii 20 de ani a dat unele rezultate parțiale în special pentru românii rutenizați. Să reluăm această acțiune și, atunci când se va pune problema curățirii Bucovinei de ucraineni, să nu facem greșeala și să scoatem din această provincie și pe românii slavizați. Același lucru și pentru partea de nord și partea de sud a Basarabiei. Să scoatem numai pe străini, nu și pe românii înstrăinați"[34].

34. *Ibidem*, vol. V, p. 464 (ședința din 16 decembrie 1941).

Dar Transilvania? Antonescu spera să o recupereze. Nici el nu știa însă cum. În logica pe care el însuși o promova, s-ar fi ajuns mai curând la o purificare etnică reciprocă, eventual printr-un schimb de populație între jumătatea rămasă României și jumătatea trecută la Ungaria. Una dintre ele ar fi devenit pur și simplu ungurească și cealaltă întru totul românească.

Și populația germană a suferit pierderi considerabile de pe urma războiului[35]. Unii germani (vreo 70.000) s-au înrolat în Wehrmacht; puțini dintre ei au revenit în România. Alții s-au retras în 1944 în condițiile înaintării Armatei Roșii, ajungând și ei în Germania. Cei rămași în Transilvania și Banat au fost supuși deportărilor în Uniunea Sovietică; primul „val" al acestora s-a petrecut în ianuarie 1945, căzându-i victime 70.000 de persoane, „alese" strict pe criteriul naționalității germane; 15-20% dintre deportați au pierit în lagărele de muncă, ceilalți au fost repatriați, unii în România, alții în Germania. După război, potrivit datelor din 1948, mai trăiau în România 332.000 de etnici germani, practic toți în Transilvania și Banat; de comparat cu cifrele anului 1930: 745.000 de germani în

35. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Germanii din România. Perspective istorice și demografice*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000, pp. 69-75.

întreaga Românie, din care 544.000 în Transilvania și Banat.

Revenirea Ardealului de Nord între frontierele României, act de pură dreptate potrivit interpretării românești, a fost o decizie asupra căreia puterile victorioase în război au căzut de acord după destule ezitări[36]. Fapt este – detașându-ne de interpretările simpliste – că și maghiarii, nu numai românii, pot invoca drepturi asupra Transilvaniei. Drepturile românești sunt mai consistente (în principal, numărul mult mai mare de români), dar nu sunt exclusive. Aici s-a aflat dificultatea problemei: să revină totul României, sau să se găsească o soluție de compromis prin care și maghiarii să primească ceva, oarecum proporțional cu ponderea și „drepturile“ lor? La începutul verii anului 1944, sovieticii – aflați în război și cu România, și cu Ungaria – nu se deciseseră încă ce soluție aveau să susțină. Considerau deja inacceptabilă revenirea întregii Transilvanii la Ungaria, dar și păstrarea între granițele acesteia a Transilvaniei de Nord. Rămâneau două soluții, între care responsabilii politici de la Moscova încă ezitau: „retrocedarea Transilvaniei către România sau formarea unui stat independent separat al Transilvaniei“. Va

36. Documentele privitoare la această chestiune, în *Problema transilvană*, ed. cit.

avea câștig de cauză decizia revenirii pur și simplu la frontiera trasată în 1920, la Trianon. Au cântărit în favoarea României și întoarcerea armelor la 23 august 1944, și instaurarea, la 6 martie 1945, a unui guvern prosovietic, și faptul că, redobândind Transilvania de Nord, România avea să se resemneze mai ușor cu anularea definitivă a drepturilor ei asupra Basarabiei și a Bucovinei. Pe de altă parte, aliații occidentali, Statele Unite și Marea Britanie, au pledat, până în preajma încheierii tratatului de pace, pentru o rectificare de frontieră, care să dea o oarecare satisfacție și părții maghiare. Guvernul ungar, conștient că nu are nici o șansă să păstreze întregul teritoriu ocupat în 1940, și-a redus pretențiile, inițial la o zonă de 22.000 km^2, și, în cele din urmă, la varianta minimă a unei fâșii de 4.000 km^2, prezentată drept simplă rectificare de frontieră, care ar fi trecut la Ungaria orașele Satu Mare, Carei, Oradea, Salonta și Arad. Până la urmă, prin Tratatul de Pace de la Paris din februarie 1947, România a rămas cu întreaga Transilvanie.

III
Comunism și postcomunism

Jocul extremelor: de la „internaționalism“ la naționalism – Industrializare și emigrație – Insularizarea: românizarea românilor – O Românie foarte românească – Vor fugi ungurii cu Ardealul? – Basarabia românească, sau Republica Moldova moldovenească? – Fenomenul Iohannis

Jocul extremelor: de la „internaționalism“ la naționalism

RECENSĂMÂNTUL EFECTUAT chiar la începutul perioadei comuniste, la 25 ianuarie 1948, înfățișează o Românie ceva mai mică, dar sensibil mai românească decât fusese România Mare interbelică[1]. Sunt, în total, 15.872.624 de locuitori. Nu mai apar naționalitățile, ci doar limbile vorbite. Vorbitorii de română sunt 13.597.613, ceea ce înseamnă 85,7% (față de 71,9% români și 73% vorbitori de română în 1930). Numărul maghiarilor se ridică la 1.499.851 (9,4%), al germanilor, la 343.913 (2,2%). Evreii sunt înregistrați aparte, doar în măsura în care se declară vorbitori de idiș: 138.795 (0,9%); numărul lor real, după cum am văzut, se estima în 1947 la 428.000.

---

1. A. Golopenția, D.C. Georgescu, „Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948“, extras din *Probleme economice*, nr. 2, martie 1948.

În mod vădit, strategii recensământului și-au propus să evite fragmentarea „etnică“ a României, mulțumindu-se să consemneze varietatea lingvistică, mai puțin încărcată ideologic și emoțional. De altfel, problema națională se considera a fi fost pe deplin rezolvată, în spiritul celei mai depline egalități: așa scria în cartea de marxism-leninism. Evreii, oricum, apăreau – cei mai mulți dintre ei – ca români prin limbă, iar altminteri fără vreo naționalitate distinctă; de altfel, identitatea evreiască a fost dintotdeauna exprimată prin religie; un evreu comunist, așadar nereligios sau religios doar în sensul comunist al termenului, devenea, pur și simplu, din evreu... comunist (să precizăm că la următorul recensământ, din 1956, se va reveni la criteriul clasificării etnice).

Față de România de dinainte, comunismul le-a întors pe toate pe dos. S-au răsturnat într-o primă fază și raporturile dintre națiunea română și minorități. Nicicând acestea – sau, mai bine zis, unii dintre membrii lor – n-au avut și nici nu vor mai avea un cuvânt atât de greu de spus ca în primii ani ai comunismului. Evreii și maghiarii, cu deosebire. În simbolistica vremii, până în 1952, Gheorghe Gheorghiu-Dej, liderul comunist român, stă alături de evreica Ana Pauker și de ungurul Vasile Luca. Câțiva ani mai târziu, direcția a început să se schimbe și, în cele din

urmă, după ce trecuseră prin cea mai antinațională variantă de comunism, românii aveau să o cunoască și pe cea mai naționalistă, pentru a nu rata nimic din ceea ce le putea oferi un asemenea regim.

Evoluții curioase la prima vedere, dar întru totul explicabile. În minusculul partid comunist de dinainte de 1944, românii erau puțini; la un loc, maghiarii, evreii și alți minoritari îi depășeau cu mult. Pentru aceștia din urmă, opțiunea comunistă era felul lor de a-și exprima refuzul față de naționalismul românesc, sau chiar dorința de a arunca în aer România Mare. Deși după august 1944 numărul membrilor de partid a crescut exponențial, cadrele de nădejde au rămas un timp tot vechii comuniști, cu originile lor predominant „nerománești“. Sovieticii împingeau în aceeași direcție, hotărâți să extirpe reflexele naționaliste autohtone. Minoritarii, cel puțin, nu puteau fi bănuiți de o asemenea erezie, ba dimpotrivă. Nu e deloc de mirare că noua istorie a românilor, care nici nu mai era numită a românilor, ci a Republicii Populare Române, l-a avut ca „dirijor“ pe Mihail Roller, care, pe lângă calitatea de a nu fi fost etnic român, o avea și pe aceea de a nu fi fost nici istoric.

Faptul că atât de mulți minoritari s-au aflat în poziții de comandă sau de execuție, în aparatul politic, represiv și de propagandă, nu trebuie

să ducă cu gândul că evreii sau ungurii ar fi fost de felul lor mai receptivi la comunism decât etnicii români. Pentru unii evrei, ca și pentru unii unguri, a fost ocazia nesperată de a ajunge într-o poziție de vârf. Dar, în aceiași ani, numeroși evrei, de pildă, sunt atrași în mișcarea sionistă, și un număr și mai mare părăsesc țara pentru a pleca în Israel, deloc sensibili la propaganda comunistă care încerca să-i convingă că nicăieri nu e mai bine decât în România.

Ceea ce au putut câștiga la un moment dat minoritățile s-a dovedit puțin lucru față de ceea ce puteau pierde, și chiar au pierdut efectiv, sub un regim arbitrar, capabil de orice schimbare de direcție, fără să se încurce în prea multe justificări și subtilități. În 1945, ca pentru a îndulci puțin amărăciunea maghiarilor care pierduseră pentru a doua oară Transilvania, li s-a dăruit o instituție de învățământ superior proprie, la Cluj: Universitatea „Bolyai". În 1952, s-a înființat (după modelul regiunilor autonome sovietice), în partea secuiască a Transilvaniei, cu populație compactă de limbă maghiară, „Regiunea Autonomă Maghiară" (cât de autonomă putea fi cu adevărat într-un sistem totalitar – rămâne o altă problemă). Potrivit datelor din 1956, din cei 731.387 de locuitori ai respectivei regiuni, 565.510 erau maghiari (77,3% din total, însă doar ceva mai mult de o treime din întreaga

populație maghiară a României)[2]. Cum s-a dat, s-a și luat. În 1958, Universitatea „Bolyai" se contopește cu Universitatea românească din Cluj, numită „Regele Ferdinand I" în perioada interbelică și devenită „Victor Babeș" odată cu comunismul; treptat, în Universitatea „Babeș-Bolyai", secția maghiară avea să rămână tot mai neînsemnată. Regiunea Autonomă Maghiară e, la rându-i, „diluată" în 1960, detașându-i-se o fâșie și primind în schimb câteva raioane cu majoritate românească; mai supraviețuiește până în 1966, când dispare, ca și celelalte regiuni, noua împărțire administrativă revenind la sistemul tradițional al județelor.

Schimbarea radicală de sens, de la antinaționalism la un naționalism nu mai puțin radical, a stat în logica lucrurilor. Mai întâi, Partidul Comunist (numit, între 1948 și 1966, Partidul Muncitoresc Român, apoi din nou Partidul Comunist Român) s-a românizat treptat, inclusiv la nivelul cadrelor superioare. Conducerea a intrat complet pe mâna comuniștilor din interior, cu fondul lor cultural, atât cât îl aveau (adică nu prea mult), de obârșie autohtonă, departe de „internaționalismul" celor care se scăldaseră în

2. Stefano Bottoni, „Înființarea Regiunii Autonome Maghiare în anul 1952", în Oltí Ágoston și Gidó Attila, *Minoritatea maghiară în perioada comunistă*, Kriterion, Cluj-Napoca, 2009, pp. 259–289.

apele Internaționalei a III-a de la Moscova. Apoi, trebuia oferit ceva, cât de cât (în afara promisiunilor „viitorului radios"), și românilor. Un plus de libertate? Ar fi fost riscant. Rămânea atunci soluția recuperării simbolisticii naționale. Singura parcelă de libertate pe care aveau să o recapete românii a fost aceea de a redeveni naționaliști (cuvântul „naționalism" continuând însă să fie prohibit, dată fiind conotația lui negativă în ideologia comunistă originară).

În 1958, Gheorghiu-Dej a reușit o lovitură de maestru: retragerea trupelor sovietice din România. Începea să se întrevadă posibilitatea unei politici românești mai independente. La 24 ianuarie 1959, o premieră pentru România comunistă: s-a sărbătorit, prin numeroase manifestări, împlinirea celor o sută de ani de la Unirea Principatelor (până nu cu mult înainte, potrivit manualului lui Roller, privită ca o operă a burgheziei și a moșierimii, vizând strict interesele de clasă ale acestora). Apoi, treptat, cea mai mare parte a istoriei naționale și a tradiției culturale a fost recuperată, desigur, nu oricum, ci instrumentalizată și pusă în slujba proiectului comunist. A urmat – în aprilie 1964 – faimoasa „declarație de independență", prin care comuniștii români se declarau liberi în deciziile lor. Drumul era deschis spre o politică „pur românească" în interior și în afară, care va atinge apogeul în „epoca Nicolae Ceaușescu" (din 1965 până în 1989).

Cuvântul-cheie avea să devină *unitatea*. O istorie atât de fragmentată ca aceea a poporului român a fost obligată să se supună rigorilor unei unități exemplare. Minorităților, în această logică, nu le mai rămânea decât un rol cel mult decorativ, participând și ele la festivalul marii unități românești. În anii '80 era deja interzis să se mai abordeze separat istoriile regionale. În cel mai bun caz, o carte despre Banat se ascundea sub titlul *Românii din sud-vestul țării*. Până și meteorologia a fost obligată să se supună: nu mai putea să plouă în Moldova; fenomenul, dacă totuși avea loc, trebuia să se petreacă în nord-estul României.

Cum evreii se numărau deja pe degete, iar germanii stăteau și ei să plece, maghiarii au rămas în acești ani minoritatea cea mai importantă și mai combativă. Chiar reprezentanții lor în conducerea Partidului strecurau tot felul de solicitări, e drept, prudente și prea puțin luate în seamă. De fapt, jocurile erau făcute, încă din ultimii ani ai lui Gheorghiu-Dej. Un document din 22 februarie 1962 – exprimând percepția maghiară – înșiră deja o serie întreagă de nemulțumiri, începând cu constatarea generală că după 1958 situația etniei maghiare s-a înrăutățit considerabil. Oricine vorbește despre drepturile lor este rău văzut. Conducătorii maghiari din întreprinderi și instituții sunt înlocuiți unul după altul. Președintele și vicepreședintele Consiliului

Popular din Târgu-Mureş (Regiunea Autonomă Maghiară) au rămas maghiari, dar majoritatea procurorilor, judecătorilor şi comandanţilor militari sunt şi aici români. Din 1945, s-au stabilit la Târgu-Mureş 20.000 de români. „Procesul de românizare devine din ce în ce mai intens.“ La Universitatea „Babeş-Bolyai“, profesorii maghiari sunt nevoiţi să predea în română; în maghiară se mai ţin doar cursurile de la Facultatea de Limbă Maghiară...[3]

Fapt este că, pe la mijlocul anilor '60, prea puţini maghiari (sau evrei) mai rămăseseră în funcţiile care le fuseseră atât de generos atribuite spre sfârşitul anilor '40 şi la începutul anilor '50 (iar situaţia nu avea să evolueze în favoarea lor).

Industrializare şi emigraţie

ÎN MOD IRONIC, comunismul, doctrină „internaţionalistă“ şi care a clamat fără încetare, inclusiv în România, drepturile egale ale naţionalităţilor, a reuşit să ducă mult mai departe procesul de

3. *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România*, vol. II, 1956–1968, ed. Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andreea Varga, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2003, pp. 720–722.

românizare decât o făcuse România interbelică, şi chiar extrema dreaptă naţionalistă, în anii războiului. Evident, regimul comunist a dispus de mijloace de presiune superioare, în comparaţie cu oricare alt sistem politic. Abolirea proprietăţii a lovit decisiv în autonomia individului şi a grupurilor. Statul a prins în păienjenişul său tot ce însemna viaţă economică, socială şi culturală. Naţionalizarea economiei a anulat marja de superioritate pe care unele minorităţi continuaseră să o păstreze în perioada interbelică în domeniul industrial, comercial şi bancar. Bisericile minoritare – ca şi Biserica Ortodoxă, de altfel – şi-au pierdut averile şi, implicit, capacitatea de a acţiona în plan sociocultural. Au dispărut învăţământul confesional şi, în genere, învăţământul particular, în toate formele sale. Înainte de comunism, maghiarii, germanii sau evreii care nu agreau şcolile statului puteau frecventa propriile instituţii de învăţământ. Acum n-a mai rămas decât învăţământul de stat, puternic ideologizat şi uniformizator (chiar desfăşurându-se în limbile minoritare).

Uniformizarea a caracterizat viaţa oamenilor timp de jumătate de secol, toţi românii şi toţi minoritarii trăind cam în aceleaşi condiţii. Chiar dacă nu toţi simţeau româneşte, ajunseseră cu toţii să trăiască româneşte. Condiţiile identice de trai şi amestecul de populaţie au atenuat şi

deosebirile regionale, încă vii în anii interbelici. Aceasta i-a afectat și pe români, nu doar pe minoritari. Transilvania oferă un exemplu dureros: o marcă distinctivă a românilor ardeleni fusese Biserica Greco-Catolică (Unită). A fost scoasă în afara legii în 1948, preoții și episcopii au fost întemnițați, iar credincioșii obligați, cel puțin formal, să se întoarcă la Biserica Ortodoxă. Reîntemeiată odată cu sfârșitul comunismului, Biserica Greco-Catolică n-a mai reușit să adune decât un mic număr de fideli, „uniții" reprezentând astăzi doar 0,8% la nivel național (față de 7,9% în 1930). Transilvania a ajuns să fie fundamental ortodoxă, ca oricare altă regiune a țării.

Doi factori decisivi au desăvârșit erodarea comunităților minoritare: industrializarea și urbanizarea, pe de o parte, iar pe de altă parte, emigrația.

Soluția-miracol prin care comunismul era convins că va rezolva tot ce era de rezolvat a fost industrializarea masivă și accelerată: transformarea României dintr-o țară predominant agrară într-o mare putere industrială. Centrul de greutate al societății românești s-a deplasat dinspre sat spre oraș; a avut loc un proces intens de urbanizare. Mase de populație s-au revărsat în orașe, absorbite din satele înconjurătoare, dar și din alte județe sau chiar din regiuni mai îndepărtate: din Moldova sau din Oltenia spre

Transilvania sau spre Banat. Satele fiind mai românești decât orașele, iar provinciile vechii Românii mai românești decât Transilvania, urmarea, firească, a fost românizarea accentuată a orașelor, un mediu în care, până la comunism, maghiarii și germanii din Transilvania și Banat își păstraseră întâietatea[4].

La 1966, în orașele județului Bihor, românii erau 100.145, iar maghiarii 87.748; în 1992, numărul românilor crescuse la 196.257 față de 108.712 maghiari. În județul Cluj, tot în mediul urban, sunt 202.054 de români și 106.362 de maghiari în 1966, iar în 1992, 385.915, respectiv 100.020. Iar în Mureș, maghiarii, încă majoritari la orașe în 1966 (105.325 față de 88.092 de români), ajung la rândul lor minoritari în 1992 (127.492, față de 170.595 de români).

Cât despre emigrație, aceasta a constituit vreme de decenii visul unei mari părți din populația

---

4. Datele demografice preluate în acest capitol sunt furnizate de recensămintele din 1956, 1966, 1977, 1992 și 2002: *Recensământul populației din 26 februarie 1956*, vol. III, București, 1961; *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966*, vol. I, București, 1968; *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977*, vol. I, București, 1980; *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației*, București, 1995; *Recensământul populației și al locuințelor, 18 martie 2002*, vol. I, București, 2003.

României: să plece, să nu mai audă de România! De la teribila represiune (îndeosebi în primii ani de comunism) la inimaginabilele lipsuri materiale ale anilor din urmă, motivele erau nenumărate. Cu frontierele deschise, comunismul n-ar fi avut nici o șansă să supraviețuiască; ar fi rămas fără oameni (de aceea s-a construit Zidul Berlinului în 1961; prin Berlin, dinspre partea răsăriteană spre cea occidentală, Republica Democrată Germană se golea, într-o cadență accelerată. Iar în 1989, semnalul sfârșitului a fost dat de deschiderea frontierei dintre Ungaria și Austria). Chiar și așa, până la urmă, au reușit să plece în Occident un număr semnificativ de români, de la cei care și-au riscat viața trecând ilegal frontiera sau care, aflându-se temporar în străinătate, nu s-au mai întors, până la cei care au putut beneficia de „întregirea familiilor". Minoritarii însă, cel puțin în această privință, au fost „avantajați", în măsura în care dispuneau de țări de origine sau de „țări-gazdă", dispuse să-i susțină și să-i primească. Și chiar să plătească pentru „eliberarea" lor. Ceea ce a fost un avantaj pentru indivizi s-a dovedit o nenorocire pentru comunități: acestea s-au dezmembrat, uneori până la dispariție, efectul fiind acela al unui genocid (n-au murit indivizi, dar au dispărut etnii).

Cel dintâi mare curent de emigrație a fost al evreilor, atrași de crearea, în 1948, a unui stat

propriu: Israelul. Emigrarea lor a căpătat proporții exact în perioada în care, potrivit percepției publice, evreii s-ar fi aflat la putere în România![5] Aproape 25.000 de evrei au plecat în Israel în 1948; au urmat 13.602 în 1949, 46.171 în 1950, 39.046 în 1951. În numai patru ani, mai mult de un sfert din populația evreiască. A urmat o perioadă, între 1953 și 1957, când frontierele s-au închis și pentru evrei, emigrația reluându-se însă în 1958, cu cifre în jur de 10.000 anual și cu „vârfuri" de 20.800 în 1961 și de 24.244 în 1964. În 1956, evreii nu mai reprezentau decât 0,8% din populația țării (față de 4% în 1930), iar în 1966 rămăseseră 0,2% (42.900) și puțin peste 0,1% în 1977 (24.700). Plecările au continuat, cu cifre anuale mult mai mici, fiindcă rezervorul aproape secase. La sfârșitul epocii comuniste (recensământul din 1992) nu mai rămăseseră în România decât 8.955 de evrei. Sfârșitul unei comunități, sfârșitul unei istorii!

În România încă mai sunt 382.595 de germani în 1966, reprezentând 2% din populație (371.881 în Transilvania), și, în ușoară scădere, 348.444 în 1977. La capătul războiului, își pierduseră deja preponderența în vechile orașe germane (în 1956, sunt 24.253 de germani la Sibiu din totalul

5. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, ed. cit., p. 164.

de 90.475 de locuitori; iar din 142.257 de timișoreni, au rămas doar 24.326 de germani). Se apreciază că între 1945 și 1979 au emigrat circa 100.000 în Germania de Vest (reîntregirea familiilor, reîntoarcerea deportaților din Uniunea Sovietică...). În 1978 s-a încheiat acordul dintre Republica Federală a Germaniei și România, potrivit căruia, în schimbul ajutorului economic și, mai concret, al unei sume de bani pentru fiecare emigrat, regimul Ceaușescu accepta să-i lase pe germani să plece. Au fost pur și simplu vânduți și cumpărați. Din 1977 până în 1989 au părăsit România aproximativ 12.000 de germani în fiecare an, totalul ridicându-se, potrivit estimărilor, la 173.000 de persoane. Cei care nu apucaseră să plece s-au grăbit să o facă imediat după Revoluția din decembrie 1989, odată cu deschiderea granițelor; în 1990, au plecat aproape 60.000 de germani, în 1991, 15.567. Potrivit recensământului din ianuarie 1992, mai rămăseseră în România 119.000 de etnici germani, număr care n-a încetat să scadă în anii următori. Sașii și șvabii, două etnii (germani, desigur, dar cu puternice trăsături distinctive și trăind de secole în Transilvania și Banat), au dispărut aproape în întregime[6].

6. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Germanii din România*, ed. cit., pp. 78–80.

Fenomenul emigrației a cuprins spre sfârșitul epocii comuniste și populația maghiară. Condițiile materiale devenite greu de suportat au reprezentat și în cazul lor cauza principală a „fugii de România". Se adaugă și o atmosferă tot mai tensionată în raporturile româno-maghiare generată în anii '80 de amplificarea controverselor dintre București și Budapesta în jurul Transilvaniei. Maghiarii se simțeau tot mai „străini" în România. S-au înregistrat în Ungaria 2.087 de imigranți din România în 1987; numărul acestora a sărit la 17.818 în 1988, apoi la 26.605 în 1989. Statistica înregistrează cetățenia, nu și etnia, dar aproape toți (aproximativ 95%) cetățenii români refugiați în Ungaria erau de etnie maghiară[7]. Ca și în cazul germanilor, curentul nu se oprește odată cu căderea regimului comunist. Românii și maghiarii se află în primii ani după 1989 pe poziții de adversitate, ilustrate și de înfruntarea sângeroasă de la Târgu-Mureș, din martie 1990. Anul 1990 consemnează cifra cea mai ridicată a plecărilor în Ungaria: 29.617 persoane. În 1991, sunt 10.940. Apoi, cifrele se stabilizează la câteva mii anual,

7. Kiss Tamás, *Perspectivă administrativă? O analiză comparativă a discursului demografic maghiar din România*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion, Cluj-Napoca, 2009, pp. 173–174.

până la cel mult 10.000. În total, se apreciază că au plecat circa 100.000 de maghiari în intervalul 1987–1992, iar pentru întreaga perioadă 1987–2004 statisticile maghiare înregistrează 180.000 de persoane (la care trebuie adăugat și un număr neprecizat de imigranți și muncitori ilegali).

Deja natalitatea populației maghiare era mai mică decât a românilor. Combinându-se sporul natural scăzut cu plecările masive, inevitabil, numărul maghiarilor din România s-a redus, exact în anii în care populația românească, stimulată artificial de brutala legislație natalistă (interdicția avorturilor, 1966), a cunoscut o creștere substanțială. În 1977, maghiarii din România erau în număr de 1.670.568; în 1992, scăzuseră la 1.624.959, în timp ce populația de etnie română sporise în aceeași perioadă de la 19.207. 491 la 20.408.542. În 2002, scăderea era și mai evidentă: față de 19.399.597 de persoane de etnie română (sub nivelul din 1990, ca urmare a diminuării drastice a natalității), un număr de maghiari redus la 1.431.807 (o pierdere de aproape 200.000).

Procentele calculate la scară națională ilustrează ritmul în care se „topește" de la un deceniu la altul populația maghiară. Aceasta reprezenta, în 1930, 10% din numărul locuitorilor României, socotind doar teritoriul actual al țării; în 1956,

rămăseseră 9,1%, în 1966, 8,5%, în 1977, 7,7%, în 1992, 7,1%, în 2002, 6,6%.

Insularizarea: românizarea românilor

COMUNISMULUI NU I-A AJUNS să românizeze România (în sensul etnic); și-a propus – și în bună măsură a reușit – să-i românizeze și pe români (în sensul cultural al termenului). Timp de secole, elita românească se dovedise extrem de receptivă la sursele exterioare de cultură. N-a existat și nu putea să existe un model cultural românesc: fondul autohton de civilizație rurală n-avea cum să susțină un ansamblu complet de norme culturale și sociale. De la Bizanț la Occident, românii au fost marii consumatori de modele ai Europei, adoptate uneori cu o doză de superficialitate, dar întotdeauna cu o remarcabilă capacitate de imitație și de integrare.

Inițial, România comunistă s-a rupt de Occident, deschizându-se spre modelul sovietic pe care l-a copiat cât a putut de bine. Apoi s-a delimitat și de acest model, revenind la oarecare raporturi, economice mai ales, dar și vag culturale, cu lumea occidentală. Efortul autorităților a fost acela de a limita apropierea la sfera strictă

a intereselor de stat și de a-i ține pe români cât mai departe de influențele străine, indiferent de originea și de natura lor. Nici o țară europeană din „sistemul socialist" (exceptând Albania) nu a fost atât de închisă cum a devenit România (și din ce în ce mai închisă, pe măsură ce ne apropiem de finalul regimului).

Generații de-a rândul aveau să fie educate în spiritul unui naționalism lipsit de nuanțe, cu promovarea unei istorii în care românii au avut mereu dreptate, iar „nedreptatea" a fost întotdeauna a „celorlalți"; o istorie de o „suspectă" unitate, derulată într-un spațiu românesc „predestinat" din cele mai vechi timpuri și purtând marca unanimistă imprimată de un popor mereu solidar în marile lui opțiuni (ceea ce justifica și unanimitatea din jurul Conducătorului, ales și reales mereu cu 100% din sufragii, chiar peste nivelul Partidului, care se menținea în genere la 99%).

O asemenea reprezentare a destinului național, strident deformată ideologic, avea să stârnească și reacții adverse, însă ceva din acest discurs, chiar destul de mult, s-a fixat în spiritul românilor, mai ales pentru că părea a fi o reluare a vechilor interpretări naționaliste (din perioada creării României moderne) și, nu mai puțin, o bine-venită revanșă după paranteza „antinațională" de la începutul anilor '50.

„Străinătatea" devenise un concept tulbure, desemnând o lume capabilă să sucească mințile, de care românii trebuiau să știe să se ferească. „Agenturile străine" lucrau, firește, împotriva țării. Nu era deloc indicat pentru un român să aibă „rude în străinătate"; dosarul de cadre al fiecăruia cuprindea obligatoriu o asemenea rubrică. În anii '70 și '80, o „pată" de acest gen în biografie era de ajuns pentru ca persoana respectivă să devină suspectă și să-și vadă cariera periclitată (oricum, un progres față de anii '50, când „rudele în străinătate" erau o bună recomandare pentru pușcărie). S-a ajuns până acolo încât la mai multe facultăți cu profil „social-politic" (precum istoria, filozofia sau dreptul) candidații cu rude în străinătate erau respinși, fără explicații, chiar din momentul înscrierii.

Pe scurt, s-a petrecut o *insularizare* a României. Cu rezultate catastrofale asupra formării elitelor. Elita cosmopolită de altădată (atât de caracteristică, timp de secole, pentru societatea românească) s-a volatilizat aproape cu totul. Noua elită (economică, politică, intelectuală), ridicată în cea mai mare parte din straturile de jos ale societății, a fost afectată de un multiplu handicap. Mai întâi, punctul de plecare, deloc strălucit. Apoi, lipsa unor repere autohtone, odată ce vechea elită fusese răsturnată, cu toate competențele și valorile ei. Și, în sfârșit,

îndepărtarea de sursele europene (nu intră în discuție reușitele individuale, care oricând pot face excepție de la regulă, dar n-au cum să modifice regula). Elita românească de dinainte de comunism ajunsese să fie pe deplin racordată la profilul european (este drept, nu și masa populației din care s-a extras actuala elită!); până și tinerii intelectuali ultranaționaliști ai anilor '30, precum Mircea Eliade sau Emil Cioran, aveau o impecabilă formație culturală de tip occidental. După 1989, frapantă este, dimpotrivă, neadecvarea. Le-a trebuit românilor ceva vreme – și le va mai trebui încă – pentru a învăța să fie europeni (în spiritul occidental al termenului). Imediat după Revoluție, mulți dintre ei parcă veniseră de pe altă planetă. Numai așa s-au putut imagina idei și proiecte care de care mai insolite, precum conceptul de „democrație originală" (originală, de altfel, democrația românească chiar avea să fie). Naționalismul autohtonist s-a menținut, ani de zile, la cote îngrijorătoare (fiind cât se poate de „corect politic" potrivit normelor românești) și încă se manifestă cu destulă vigoare. Iar discursul istoric s-a despărțit cu greu, și încă nu până la capăt, de condiția de auxiliar al ideologiei și propagandei naționale, pe care comunismul i-o imprimase temeinic. Ce să mai spunem despre funcționarea instituțiilor democratice și a economiei de piață capitaliste, cu „specialiști" formați în comunism, și încă într-un comunism atât de „izolaționist" precum cel românesc. Dacă lucrurile în continuare nu merg cum trebuie în România, cauzele mari sunt două: pe de o parte, *corupția generalizată*, cu rădăcini puternice în proprietatea comunistă a tuturor, devenită proprietatea nimănui, și în obiceiul de a fura de la stat, reflex economic durabil creat de comunism; iar pe de altă parte, *inadaptarea culturală*: prea mulți români gândesc și se comportă *altfel*.

Soluția e simplă și complicată în același timp: românii ar trebui să nu se mai amuze să gândească „românește" atunci când nu e cazul; e timpul să facă un efort pentru a regândi „europenește".

O Românie foarte românească

SĂ PRIVIM și ultima serie de cifre: datele recensământului din octombrie 2011 (înregistrate, din păcate, cu o lipsă de rigoare care tinde să devină o marcă specific românească)[8].

---

8. *Rezultatele definitive ale Recensământului populației și al locuințelor – 2011 (caracteristici demografice ale populației).*

Populația stabilă se ridică acum la 20.121.641 de persoane; în scădere, prin efectele cumulate ale emigrației și ale unui sold natural negativ, față de 22.408.000 în 1992 și 21.698.000 în 2002. Se precizează că informația privind etnia e disponibilă doar pentru 18.884.800 de persoane, cu alte cuvinte lipsesc din calcul – fără vreo explicație – aproximativ 1.136.000 de locuitori ai României. Rămâne speranța că cel puțin proporțiile sunt păstrate. S-au declarat români 16.792.900 de persoane: 88,9%. Maghiari sunt 1.227.600, ceea ce ar însemna o nouă scădere, considerabilă, față de nivelul din 2002 (1.432.000), cu vreo 200.000 (dar baza de calcul fiind defectuoasă, e greu de spus cu precizie); în procente, au mai pierdut o zecimală, ajungând la 6,5% (raportul ar fi fost și mai defavorabil populației maghiare dacă fenomenul migrației n-ar fi cuprins, cu egală intensitate, și populația românească. Oricum, pentru maghiari e un minimum istoric, pentru ultima mie de ani!). Și germanii și-au mai rărit rândurile, ajungând la 36.000. Românii sunt majoritari în 39 de județe (din 41), în 30 dintre ele depășind 90%. E uimitor cât de tare s-a românizat și Bucureștiul, cândva, pe vremea „micului Paris“, printre cele mai cosmopolite capitale ale Europei; cota românilor etnici a ajuns în capitală la 97,3%. La fel de românesc a devenit și Iașiul, odată ce și-a pierdut evreii, care au reprezentat cândva jumătate din numărul locuitorilor săi. Iar Clujul, vechea capitală ungurească a Transilvaniei, deja rebotezat simbolic sub Ceaușescu, în „legea“ românească, devenind Cluj-Napoca, nu mai are, potrivit datelor din 2002, decât 19% populație maghiară; a ajuns să fie mai românesc decât era Bucureștiul cu un secol în urmă. Dobrogea, pe vremuri (nu prea îndepărtate), uluitorul mozaic etnic al Europei (la fel de unică, prin varietatea sa umană, precum Delta Dunării, ca alcătuire biologică), e acum românească în proporție de peste 90%; restul – turci, tătari, lipoveni – mai întrețin, pe cât se poate, amintirea vechii diversități.

Cât despre imigrația recentă, de natură să mai coloreze peisajul cultural (occidentali, turci, arabi, chinezi...), fenomenul există, dar în proporții destul de modeste, cu puțină relevanță în statistici, ca și în viața de zi cu zi. Spre deosebire de țările occidentale, România e încă departe de a atrage mase de expatriați. Poate, într-o zi, dacă va deveni o țară de succes... Deocamdată, românii sunt cei care pleacă (în număr îngrijorător de mare). Exact invers față de cum arătau lucrurile în urmă cu un veac, un veac și jumătate, când românii stăteau pe loc și străinii se îmbulzeau să vină în România.

Singurul spațiu încă puțin atins de fenomenul românizării este „ținutul secuiesc“, cu cele

două județe în care maghiarii (secuii) dețin majoritatea: Harghita (85,2%) și Covasna (73,7%); Mureș, al treilea județ constitutiv al „ținutului", nu mai are populație maghiară decât în proporție de 38,1%. În fond, la scară națională, n-au mai rămas decât două minorități suficient de reprezentative, prin numărul lor și nu mai puțin prin priceperea lor de a da bătăi de cap românilor: maghiarii, pe de o parte, iar pe de altă parte, romii (numiți până nu demult țigani, termen devenit nerecomandabil, întrucât ar avea o rezonanță peiorativă). Romii declarați sunt în număr de 621.600 (3,3% din populație), în creștere față de recensămintele precedente, dar în mod cert sub numărul lor real, care, după diverse estimări, s-ar putea ridica la un milion și jumătate, dacă nu două milioane sau chiar mai mult. De fapt, categoria romilor înglobează o diversitate de comunități și de combinații identitare. Dacă unii dintre ei prezintă trăsături „exotice" foarte pronunțate și par refractari oricărui gen de asimilare, alții, dimpotrivă, s-au integrat deja sau sunt pe cale de a se contopi în populația românească, iar unii dintre ei, în cea maghiară (jumătate dintre persoanele de etnie romă au româna ca limbă maternă, iar 5,3% limba maghiară).

Maghiarii îi irită pe români prin perseverența cu care urmăresc atingerea unui statut de

egalitate deplină, mai ales în ceea ce privește folosirea limbii maghiare acolo unde, în Transilvania, numărul lor e suficient de ridicat, totul culminând cu revendicarea autonomiei „ținutului secuiesc", cerere considerată inadmisibilă, neconformă cu Constituția și cu întreaga filozofie unitară și centralizatoare pe care se bazează statul român. Cât despre romi, împrăștiați oarecum egal pe întregul teritoriu, ei nu pot exprima asemenea pretenții; problema cu ei stă în faptul că, plecați în număr mare din țară (ceea ce n-ar fi de natură să-i deranjeze pe români, dimpotrivă), prin comportamentul lor mai „special", ar strica, pe unde se duc, imaginea țării. Cu atât mai mult cu cât în Occident se face ușor confuzia rom–român. La români, interpretarea națiunii fiind pronunțat etnică (ești român doar dacă ești român!), se înțelege greu cum de pot fi considerați romii români, odată ce sunt romi, și nu români.

Celelalte etnii, coborâte la cifre și procente mai mult simbolice, n-au cum să mai constituie pentru români vreun motiv de îngrijorare. Raporturile cu ele au devenit, în consecință, de-a dreptul idilice. Supraviețuirea lor oferă României o aparentă dimensiune multiculturală și promovează imaginea unei țări care acordă atenția cuvenită diverselor identități etnice. E una dintre puținele țări în care fiecare minoritate,

indiferent de număr, e reprezentată în parlament (unii „reprezentanți" ajungând astfel să reprezinte comunități aproape fictive, unele de câteva mii de persoane, complet dizolvate în masa românească).

Fapt este că România a reușit în pariul său de a deveni, dacă nu exclusiv românească, în orice caz foarte românească (și foarte ortodoxă: 86,5% ortodocși în 2011, față de 72,6% în 1930). Este în prezent mult mai omogenă și mai ferm asamblată decât a fost în perioada interbelică România Mare. Nu numai că raportul numeric dintre români și minoritari s-a schimbat mult în favoarea românilor, dar și deosebirile dintre români și români – și dintre provinciile românești – s-au atenuat considerabil. Sintagma din Constituție, stat național unitar, a ajuns să fie aproape adevărată.[9]

9. Nu trebuie să se înțeleagă că România ar fi fost campioana omogenizării etnice. Procesul s-a desfășurat – adesea în forme brutale – într-o bună parte a Europei Centrale, Răsăritene și de Sud-Est, jumătatea de continent caracterizată printr-un accentuat amestec de populații. Unele țări, inițial multietnice, au devenit și mai uniforme decât România, care de bine, de rău și-a păstrat câte ceva din vechiul său fond minoritar. Cazul Poloniei, care și-a pierdut populația evreiască exterminată în anii războiului de ocupantul nazist, după cum a rămas și fără ucrainenii și bielorușii din teritoriile estice anexate de Uniunea Sovietică, în schimbul cărora a primit, spre vest, teritorii germane, de unde germanii au fost însă evacuați. Sau cazul Cehiei, a cărei importantă minoritate germană – aproape o treime din întreaga populație – a fost expulzată la sfârșitul războiului...

Vor fugi ungurii cu Ardealul?

AȘA STÂND LUCRURILE, este greu de înțeles cum atât de mulți români continuă să-și facă griji cu privire la viitorul Transilvaniei. Acestora, cea mai mică tresărire a maghiarilor li se pare suspectă și potențial periculoasă.

Realitatea este cu totul alta. Ungurii au pierdut bătălia pentru Transilvania. Nimic din ce întreprind ei în prezent nu este o ofensivă vizând cucerirea Ardealului, ci o luptă defensivă pentru a salva ceea ce mai poate fi încă salvat din minoritatea maghiară și identitatea ei.

Cifrele, pentru maghiari, sunt necruțătoare. Românii au câștigat partida, pur și simplu, prin număr (și nu prin invocarea unui „drept istoric" pornind de la daci și de la romani, care nu le-ar fi folosit la nimic dacă ei ar fi fost cei rămași în minoritate). La 1918, maghiarii și, într-un sens mai larg, populația de limbă maghiară a Transilvaniei reprezentau peste 30% din numărul locuitorilor; românii treceau de 50%, dar nu cu mult. În prezent, românii sunt aproximativ 75%, iar maghiarii au coborât sub 20%. Proiecțiile arată în continuare o diminuare a populației de

etnie maghiară; n-ar rămâne mai mult de un milion în anul 2032, corespunzând cu 5,6% din populația României (față de 6,5% în prezent)[10].

Pe de altă parte, nu doar până la 1918, ci și în continuare, în toată perioada interbelică, maghiarii transilvăneni, minoritari în ansamblu, au fost net majoritari în mediul citadin. Aveau, așadar, o superioritate socială și culturală față de români, care, deși mai numeroși, erau concentrați în cea mai mare parte în mediul rural. Un avantaj pe care l-au pierdut complet. Românii au ajuns și mai majoritari în orașe decât fuseseră înainte maghiarii și au recuperat pe deplin, chiar întorcând în favoarea lor, decalajul cultural.

În sfârșit, până la 1918, într-o anumită măsură și în perioada interbelică, nu doar maghiarii etnici împărtășeau limba și cultura maghiară. Acestea iradiau în întreaga Transilvanie. Acum, au mai rămas doar ei între ei să-și cultive propria limbă și cultură.

De aceea, multă vreme, jocurile nu păreau a fi făcute, chiar atât de evident și decisiv, în favoarea românilor, maghiarii compensând relativa inferioritate numerică prin argumente de ordin istoric, social și cultural. Acum n-a mai rămas nimic din toate acestea, iar inferioritatea numerică a devenit flagrantă.

---

10. Kiss Tamás, *op. cit.*, p. 176.

Singura dispută reală cu iz „teritorial“ a rămas să se desfășoare în jurul „ținutului secuiesc“: cele două județe, Harghita și Covasna, unde maghiarii dispun încă de o majoritate consistentă. Autonomia „ținutului secuiesc“ se lovește însă de refuzul instinctiv al românilor, care nu vor să audă de autonomii de nici un fel, în orice caz nu de autonomii pe criterii etnice, și nu, mai ales, în Transilvania! Pe de altă parte, rămâne de discutat cât de mult le-ar folosi maghiarilor înșiși o asemenea autonomie, cuprinzând mai puțin de jumătate din populația de etnie maghiară și delimitând una dintre cele mai sărace zone ale țării: ar stimula dezvoltarea, sau ar conduce la o și mai mare izolare? Românii se tem însă pur și simplu că teritoriul respectiv s-ar rupe din corpul românesc și până la urmă, cine știe, s-ar alipi la Ungaria (deși se află la sute de kilometri de frontiera ungară).

Cât despre o agresiune din partea Ungariei, doar spiritele rătăcite se mai pot gândi la așa ceva. Și România, și Ungaria se află în Uniunea Europeană și în NATO, deci sunt alături și împreună, nu una împotriva celeilalte; în plus, România depășește cu mult dimensiunile Ungariei (chiar Transilvania singură e mai mare decât Ungaria!). Și cam ce-ar face ungurii cu milioanele de români pe care să zicem că ar reuși să-i anexeze? Soluția la „problema maghiară“ nu mai e nicidecum revizuirea granițelor, ci dispariția lor

într-o Europă Unită (unde, poate, nu vor mai exista cândva nici România și nici Ungaria).

Deocamdată, psihoza „transilvană“ servește însă perfect ca alibi pentru a amâna *sine die* atât de necesara reformă administrativă, care, în sfârșit, să „descentralizeze“ România. Decât să se dea apă la moară ungurilor prin regionalizare, mai bine să nu o facem!

Basarabia românească, sau Republica Moldova moldovenească?

DACĂ ROMÂNIA a câștigat bătălia Transilvaniei, nu e deloc sigur că va înregistra un succes similar și în Basarabia, devenită, între frontiere nu chiar identice cu ale vechii provincii, Republica Moldova, un stat de sine stătător.

Pentru românii din România, totul pare, teoretic, simplu și de necontestat. Românii din Basarabia (care își zic mai curând moldoveni) sunt români... fiindcă, pur și simplu, sunt români. Și, fiind români, este firesc – și e chiar un act de dreptate istorică – să-și regăsească locul între frontierele României.

Chestiunea e însă ceva mai complicată. Națiunea, chiar dacă la origine s-a cristalizat în jurul unei etnii (dar nu în toate cazurile), nu este

același lucru cu etnia. Simplificând puțin conceptele, am spune că etnia e un dat natural, iar națiunea, o construcție politico-ideologică. Oamenii, chiar vorbind aceeași limbă (caracteristica principală a etniei), pot, din varii motive istorice, să nu aparțină aceleiași națiuni. Moldovenii din Republica Moldova sunt liberi, bineînțeles, să aleagă a fi români, în sensul național al termenului, dar au și posibilitatea de a opta, la fel de bine, pentru o identitate națională specifică, aceea de moldoveni. Nu ar fi singura „separare“ de acest gen din istorie. Austria, la un moment dat, a ieșit din ansamblul german, iar austriecii, la origine la fel de germani ca toți germanii, au devenit cu timpul austrieci (deosebirile dintre Austria și Germania fiind încă mai mici decât cele dintre România și Republica Moldova, măcar dacă privim la amestecul etnic și cultural caracteristic teritoriului dintre Prut și Nistru).

Există, în viziunea românească, pe lângă argumentul național care ar fi inconstestabil, și un drept istoric, la fel de frecvent invocat. Până la 1812, Basarabia (mai puțin totuși partea de sud a regiunii, ocupată de secole de Imperiul Otoman) a fost parte integrantă a principatului Moldovei, fiind locuită în mare majoritate de români (moldoveni). Mai târziu, în perioada interbelică, avea să fie incorporată în România Mare. Că i s-a făcut Moldovei o nedreptate la 1812 și că a urmat apoi în Basarabia o politică

implacabilă de rusificare – sunt constatări cât se poate de evidente. Dar rezultatul e cel care e. Nu se poate schimba istoria, oricât ar fi fost ea de nedreaptă sau de neconvenabilă, pentru unii ori pentru alții. Tot așa, poate că n-a fost „corect" că romanii au cucerit Dacia; în urma acestei cotropi, s-a născut totuși poporul român.

Problema cu Basarabia este că ea nu a participat decât în prea mică măsură – n-a avut cum să participe – la procesul de formare a națiunii române, de-a lungul secolului al XIX-lea. Spre deosebire de românii din Transilvania care, deși supuși monarhiei habsburgice (iar din 1867, în mod direct Ungariei), au dezvoltat raporturi de tot felul, în primul rând culturale, cu românii din principate și, după 1859, cu România, basarabenii s-au aflat de partea cealaltă a unei frontiere închise aproape ermetic. Consecințele s-au văzut la 1918: oricât de diferite ar fi fost Transilvania și Bucovina față de Vechiul Regat, Basarabia era încă și mai diferită. Cum după o scurtă perioadă a trecut din nou sub stăpânire rusească (sovietică), pentru aproape încă o jumătate de secol, particularitățile și deosebirile s-au adâncit și mai tare.

În prezent, moldovenii alcătuiesc aproape două treimi din populație, iar „ceilalți", ruși, ucraineni, găgăuzi..., ceva mai mult de o treime. Limba și cultura rusă, puternic înrădăcinate, sunt încă foarte prezente, cu deosebire în mediul

urban. E, până la urmă, o altfel de țară decât România. Dorința de unire se manifestă de altminteri mult mai puternic în România decât în Republica Moldova. Minoritarii rusofoni sunt, evident, împotrivă, dar li se adaugă în acest refuz și mulți moldoveni etnici, vorbitori de limba română. Până la urmă, chiar dacă nu lipsesc nici entuziaștii unirii, deocamdată cel puțin, o majoritate de necontestat nu agreează un asemenea proiect. Intervin și amintirile nu întru totul plăcute ale perioadei interbelice (pe care propaganda sovietică a avut grijă să le scoată în evidență și să le amplifice). Așa cum se înfățișează lucrurile în prezent, apropierea, cu totul firească, dintre cele două țări nu pare să se îndrepte spre o fuziune. Tendința este mai curând aceea de definire a unei națiuni moldovenești distincte de națiunea română. Cu precizarea că viitorul rămâne deschis și, ca întotdeauna, imprevizibil.

Fenomenul Iohannis

ROMÂNIA, DEVENITĂ ÎN PREZENT atât de românească, și-a ales totuși, spre sfârșitul anului 2014, un președinte de etnie germană. Unul dintre puținii germani care au mai rămas în țară: Klaus

Iohannis, primarul (de succes) al Sibiului. Un eveniment-surpriză care spune multe despre inerțiile, dar și despre evoluțiile din societatea românească.

A fost mai întâi – chiar dacă într-o variantă moderată – un vot antisistem. Dacă nu din afara sistemului, Iohannis venea de la marginea acestuia (trecând printr-o formațiune etnică germană, și ca primar al unui oraș de provincie, cu o fulgurantă ascensiune, spre sfârșit, în Partidul Național Liberal, prin care a și ajuns la președinție). Nici n-a avut un program atât de elaborat și de „diferit", încât să convingă prin proiectele avansate. A convins prin faptul că este „altfel". Într-o țară în care se vorbește mult, el vorbește nu doar puțin, ci mai puțin decât puțin, aproape deloc. Într-o țară în care parcă n-ar exista ceasornice, el respectă cu scrupulozitate ora exactă. Pe scurt, este un Occidental. Iar faptul că a reușit să devină președinte indică poate o deplasare a accentului, dinspre „românism" spre modelul european.

Din nou a apărut, destul de clar desenată (se întâmplă, de regulă, cu ocazia alegerilor, dar de data aceasta contrastul a fost și mai evident, amintind de foarte ideologizatele confruntări din 1992 și 1996), frontiera care, urmând linia Carpaților, desparte Ardealul de restul țării. Frontiera, până la 1918, dintre Austro-Ungaria și

România. Frontiera dintre jumătatea balcanică și jumătatea central-europeană a României. La primul tur al alegerilor, Victor Ponta, candidatul social-democrat și prim-ministru în funcție, a realizat un avans considerabil, câștigând pretutindeni în „Vechiul Regat", în timp ce Iohannis a ieșit în frunte aproape peste tot în Transilvania. În ciuda omogenizării României, provinciile istorice, iată, încă mai există. La turul al doilea, tot Transilvania a asigurat în cea mai mare măsură câștigul final al germanului, adăugându-i-se și câteva segmente, ceva mai occidentalizate, de partea cealaltă a munților, în primul rând Bucureștiul.

Alegerea unui german i-a pus pe români în fața unei probe dificile. Poate un neromân să devină primul dintre români? Desigur, potrivit definiției politice a națiunii, etnicul german aparține pe de-a-ntregul națiunii române. Însă românul obișnuit înțelege națiunea tot în spirit etnic. Dacă e german, nu e român, și pace! Pe deasupra, e și luteran, nu ortodox. Or, se știe că românul adevărat e ortodox (până și românii greco-catolici au plătit scump neînțelegerea acestei evidențe). Din acest punct de vedere, campania lui Victor Ponta și a Partidului Social-Democrat a fost de un primitivism îngrijorător. I s-a căutat nod în papură lui Iohannis pe motiv că nu e român și nici ortodox. Victor Ponta s-a înfățișat

explicit ca ortodox în fața unui contracandidat, pe care l-a taxat drept „neoprotestant“ (din neștiință sau cu bună știință, neoprotestanții, din perspectiva ortodoxă, fiind și mai puțin recomandabili decât protestanții „clasici“, precum luteranii). E greu de identificat ce ar fi până la urmă autentic social-democrat în Partidul Social-Democrat din România; cu siguranță, nu discursul naționalist și ortodoxist (de altfel, nu este singurul partid românesc a cărui etichetă nu se prea potrivește cu conținutul). S-au auzit și diverși alți oameni politici care au declarat că nu-l vor vota pe un „neromân“. În timp ce unii preoți, chiar de la altar, i-au îndemnat și ei pe enoriași să aleagă „ortodox“. Ce e drept e drept: campania denigratoare nu a avut efectul scontat, dovedindu-se de-a dreptul contraproductivă. I-a convins totuși, sau, oricum, nu i-a deranjat pe aproape jumătate dintre votanți, ceea ce denotă o stare culturală încă destul de precară. Jumătatea mai mare (cu un procent superior de tineri, români aflați în străinătate, citadini, persoane cu studii medii și superioare) s-a dovedit însă eliberată de prejudecățile naționalist-ortodoxiste. Semn că România iese treptat din izolarea culturală și mentală pe care i-o lăsase moștenire perioada comunistă.

Desigur, Iohannis nu este orice fel de minoritar. E un german. Românii, cu siguranță, n-ar

fi ales un maghiar. Un musulman sau un evreu iarăși n-ar fi avut mari șanse. În imaginarul românesc, germanii inspiră mai puțină suspiciune și mai multă considerație decât alte etnii. Nu sunt neapărat iubiți, dar sunt în genere respectați. Există și precedentul Carol I. Apoi, e și Germania de astăzi, țara care, incontestabil, a devenit liderul Europei. Prestigiul impresionează, și în mod deosebit pe români, care, chiar dacă au mai crescut între timp, tot cu complexul de țară mică au rămas. Într-un sondaj recent (februarie 2015), imensa majoritate a românilor (87,3%) apreciază Germania drept țara față de care au cea mai mare considerație (Franța, vechea dragoste a românilor – de fapt, a unei anumite elite românești care a cam dispărut –, coboară pe locul al șaselea, cu 80,3%; ultima e Rusia, cu 25,4%, iar penultima, Ungaria, cu 38,1%)[11].

Se întrevede oare o schimbare semnificativă în România? Să fie alegerea lui Klaus Iohannis un semn? Nu văzând în el, în chip naiv, un salvator, ci interpretând alegerea, atât de diferită în raport cu atitudinile politice de până acum, ca o ilustrare a unor eventuale mutații petrecute în societatea românească. Noile generații venite după Revoluție, ca și milioanele de români care

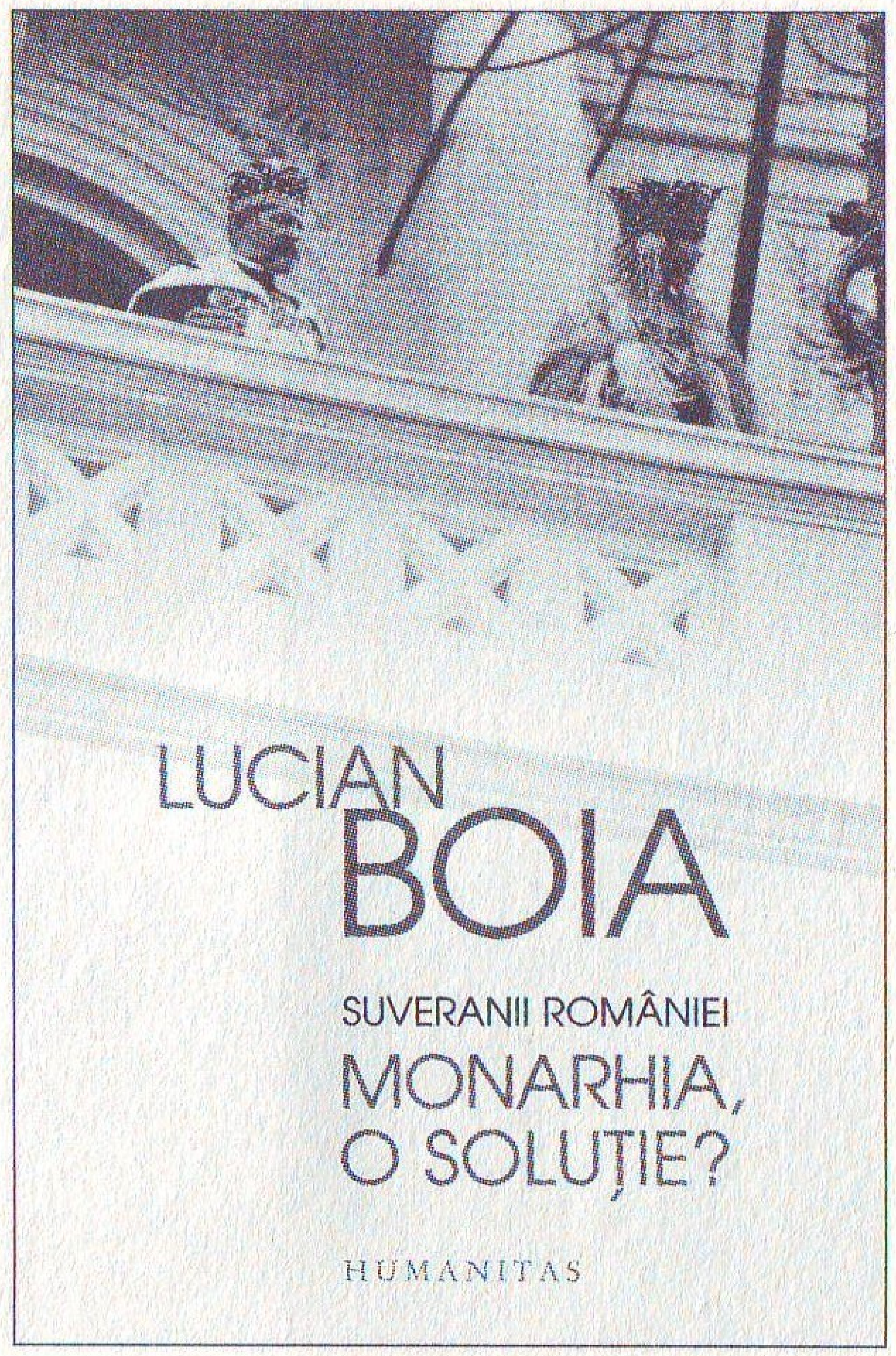
11. „Barometrul INSCOP – ADEVĂRUL despre România“, *Adevărul*, 16 februarie 2015.

au văzut între timp lumea, putând să compare și să judece, vor fi format poate masa critică susceptibilă să facă din România o societate mai ordonată, mai corectă și mai eficientă. Nu e o certitudine. E totuși o speranță.

Cuprins

Lucian Boia
Suveranii României
Monarhia, o soluție?

ISBN 978-973-50-4604-0
112 pp., 2014

În ultimii ani s-a înregistrat un reviriment neașteptat și, totodată, perfect explicabil al popularității familiei regale în rândul românilor. Diverse sondaje de dată recentă arată că de la an la an poporul îi „prețuiește“ tot mai mult pe exponenții Casei Regale, fără însă a agrea în mod deosebit ideea revenirii țării la statutul de monarhie constituțională. În acest aparent paradox se ascunde mai degrabă nevoia unei mai puternice și mai stabile reprezentări a autorității la nivel național și internațional, nevoie izvorâtă cel mai probabil din idealizarea unui trecut monarhic – de altfel, în bună măsură, meritoriu – și din frustrările actuale provocate de o clasă politică dezbinată, lipsită de proiecte comune.

O nouă carte a lui Lucian Boia. Şi, ca de fiecare dată, un subiect nou şi o privire *altfel*. Noutatea demersului explică interesul din ce în ce mai mare pe care îl stârnesc lucrările sale, şi nu numai printre cititorii români, ci şi în afara României – dovadă stând numeroasele traduceri în engleză, franceză şi germană, ca şi în maghiară, polonă sau bulgară. Recent, la Universitatea din Jena i s-a acordat de către Südosteuropa-Gesellschaft medalia „Konstantin Jireček" pentru merite deosebite în domeniul cercetării istorice. „Lucian Boia a abordat în cărţile lui teme noi, pornind pe urma unor mituri rar supuse dezbaterii", se spune în *Laudatio* rostită cu acest prilej.

„Fiecare popor îşi are propria experienţă cu «ceilalţi». Puţine însă în asemenea măsură şi cu asemenea intensitate precum românii. Situat într-o regiune «deschisă» şi multă vreme vag structurată, actualul spaţiu românesc a cunoscut o diversitate de dominaţii politice şi de infuzii etnice şi culturale."
În Vechiul Regat de dinainte de 1918, populaţia oraşelor era cât se poate de amestecată sub aspect etnic şi cultural. În perioada interbelică, România Mare cuprindea, alături de românii majoritari, o diversitate de naţionalităţi ca niciunde în Europa. Lucian Boia înfăţişează modul cum, începând cu cel de-al Doilea Război Mondial, apoi în perioada comunistă şi în anii care au urmat, această diversitate a dispărut aproape cu desăvârşire. România e astăzi mai românească decât oricând. Din păcate, arată autorul, şi românii s-au „românizat", rupându-se în mare măsură, prin izolaţionismul practicat de regimul comunist, de valorile culturii occidentale pe care se clădise România modernă.

ISBN 978-973-50-4832-7

Fotografia de pe copertă: © ullstein bild
Berliner Illustrations Gesellschaft.
Staţie de birje în Timişoara, 1910